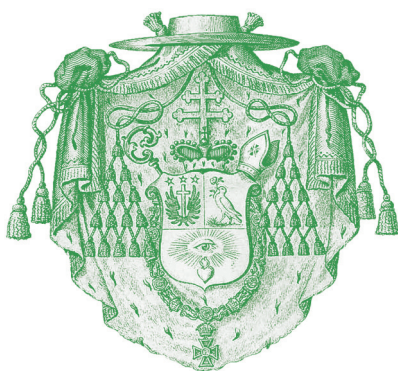

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI
ÉS FŐPÁSZTORAI

1804–1918

III/4.

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. III-4

MAGYARORSZÁG EGYHÁZMEGYÉI ÉS FŐPÁSZTORAI

INTÉZMÉNYTÖRTÉNETI – ÉLETRAJZI LEXIKON
1804–1918

Szerkesztette

SZIRTES ZSÓFIA, TUSOR PÉTER, RUPERT KLIEBER

Szerkesztőtársak

FAZEKAS ISTVÁN & FORGÓ ANDRÁS

BUDAPEST

2024

COLLECTANEA STUDIORUM ET TEXTUUM

CLASSIS III, FASC. III-4

A SZATMÁRI EGYHÁZMEGYE
ÉS PÜSPÖKEI

BUDAPEST

2024

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series II: Collectanea Studiorum et Textuum

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
és a HUN-REN BTK Moravcsik Gyula Intézet

A lexikon alapjául szolgáló kutatás az MTA-PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport
(LP 2012/53; Kcs. 30207) szervezésében, az MTA TKI támogatásával 2012–2017 között folyt.

A szócikkek a *Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn*, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) bevezetőinek és biogrammainak magyar nyelvű, javított és részben átdolgozott változatai.

<http://institutumfraknoi.hu>

© *The authors and the editors, 2024*

ISSN 2732-0790

ISBN ebook 978 963 416 425 8

ISBN ebook 978 963 416 392 3 (összkiadás)

Felelős kiadó: a sorozat szerkesztője

Szerkesztette, szedte és tördelte: a *Typographia Pannonica*

Olvasószerkesztő: Lőrincz Zita

Kiadásra előkészítette: a GONDOLAT Kiadó

TARTALOM

III-4. Szatmári egyházmegye / Dioecesis Szathmariensis

III-4-0. A szatmári egyházmegye 1804–1918 között (Balogh Margit)	7
III-4-1. FISCHER ISTVÁN, 1805–1807 (Tengely Adrienn)	15
III-4-2. KLOBUSICZKY PÉTER, 1808–1822 (Tóth Tamás)	19
III-4-3. KOVÁCS FLÓRIÁN, 1822–1825 († Bura László, Tengely Adrienn)	23
III-4-4. HÁM JÁNOS, 1828–1857 († Bura László, Tengely Adrienn)	25
III-4-5. HAAS MIHÁLY, 1859–1866 († Bura László, Tengely Adrienn)	30
III-4-6. BÍRÓ LÁSZLÓ, 1867–1872 († Bura László, Tengely Adrienn)	33
III-4-7. SCHLAUCH LŐRINC, 1873–1887 (Tóth Krisztina)	37
III-4-8. MESZLÉNYI GYULA, 1888–1905 († Bura László, Tengely Adrienn)	45
III-4-9. BOROMISZA TIBOR, 1906–1928 († Bura László, Tengely Adrienn)	48
<i>Rövidítések</i>	53
<i>Képarchívum</i>	55

III.4. SZATMÁRI EGYHÁZMEGYE DIOECESIS SZATHMARIENSIS

III.4.0. A SZATMÁRI EGYHÁZMEGYE 1804–1918 KÖZÖTT

Alapítás

Mind Szatmár vidéke, mind Máramaros és a tőlük északabbra eső területek nagy távolságra feküdtek a püspöki központoktól, egyházkormányzatilag szinte a „senki földje” voltak. A régió feletti joghatóságért az egri és erdélyi egyházmegye versengett évszázadokon át. Már az 1730-as évek derekán lépéseket tett Erdődy Gábor Antal egri püspök, hogy egyházmegyéjét kormányozhatóbbá tegye egy új püspökség létrehozásával Nagybányán. III. Károly jóváhagyása ellenére elképzelését a jövedelmeit féltő egri káptalan megghiúsította. II. József püspöki helynökség létesítését tervezte Nagybánya vagy Szatmárnémeti központtal. Az egyházkormányzat átszervezésére végül I. Ferenc király alatt került sor: a szatmári egyházmegyét – és vele egy időben a kassai egyházmegyét – 1804. március 23-án kiadott rendeletével kihasította az egri püspökségből anélkül, hogy erről az akkori pápát, VII. Piust értesítette volna. Az egyházmegye megalapítását megerősítő pápai bulla éppen ezért csak több hónappal később, 1804. augusztus 9-én kelt (a kassai egyházmegyét létrehozó bulla pedig a rákövetkező napon, augusztus 10-én). Az egyházmegye védőszentjei Szent István és Szent János. Székhelye a többségében református város, Szatmárnémeti, a hajdani Szatmár vármegye névadója, amely történeti emlékeiben a 8. századra visszanyúló Szatmár és Németi 1715. évi egyesülése után vált szabad királyi várossá.

Az egyházszervezés fokozatosan érte el a régiót. A Szamos folyó jobb partján lévő helységeket foglalta magában a sárvári (később: ugocsa) esperesség, amit idővel az egri esperességhez csatoltak. A szatmári főesperesség-

re a 13. század elejéről vannak adatok, székhelyéről, Szatmárról tudható, hogy több temploma is volt: Szent Miklós-egyház (1545), Szentlélek-templom (1590), a várban pedig a Boldogasszony-templom (1622). A 18. század végén, 1798-ban épült fel Szatmárnémeti plébániatemploma.

Az első szatmári püspöknek, Fischer Istvánnak (1804–1807) még saját lakhely sem jutott. A Károlyi grófok erdői várában kapott elhelyezést. A szerény kezdetek után azonban az egyházmegye gyors fejlődésnek indult. Fischer püspökre hárult a püspökség működési feltételeinek megteremtése, az új egyházmegye gyakorlati megszervezése. Több helyen új plébániát állított. A város nagytemplomát, amely az egyházmegye alapításakor székesegyházi rangot kapott, renováltatta. Az egyházmegyére végrendeletében hagyott összegből utódai papnevelő intézetet, egy szegényházat és egy papi otthont építettek.

A püspökség területe és népessége

Magyarország egyik legfiatalabb püspöksége alapításakor öt vármegye területét ölelte fel: Szatmárt, Ugocsát, Máramarost, Bereget és Ungot, azonkívül néhány községet Szabolcs vármegyéből. Tehát az Alföld peremétől a Kárpátok gerincéig, végig a Vihorláton és Beszkideken az uzsoki és vereckei szoroson, valamint a Tatárhágón át egészen a Radnai havasok Pietros nevű csúcsáig terjedt. Megalakulásakor az egyházmegye területe 24 815 négyzetkilométer volt. A terület gazdaságilag szegénynek és elmaradottnak számított, felszíne hol dombos-meredek, hol mocsaras, úgyhogy a mezőgazdaság kevésbé jövedelmezett, de hiányoztak a fontos kézműves vagy ipari struktúrák is. Mindezek következtében a püspökség más püspökségekhez képest szerényebb jövedelemmel bírt.

A szatmári püspökség felekezeti megoszlása

	Össz.	%	r. kat.	%	g. kat.	%	ev.	%	ref.	%	izr.	%
1829	<i>nincs adat</i>	-	73625	-	<i>nincs adat</i>	-	2146	-	123961	-	20374	-
1838	639062	-	81572	13	380441	60	1801	0,3	147077	23	28119	4
1864*	676498	-	98629	15	384103	57	3120	0,5	152406	23	38240	6
1891	833382	-	114636	14	457855	55	2062	0,2	168652	20	90026	11

1904	1109863	+74	142094	13	612864	55	2784	0,3	210434	19	137960	12
1910 (ország)	18 M		9 M	49	2 M	11	1,3M	7	2,6 M	14	0,9 M	5

* Bizonytalan adatok

Források: 1829., 1838., 1864. és 1904. évi szemtelizmusok; Wetzer und Welte's (1864. évi adatok); 1891. évi szentseki jelentés

A püspökség egyértelműen domináló felekezetét a bizánci rítusú katolikusok alkották, őket a túlnyomórészt magyar anyanyelvű reformátusok követték. A latin szertartású katolikusok százalékos aránya az ország egyetlen püspökségében sem volt olyan alacsony, mint itt. Mindazonáltal a 19. század folyamán a szatmári egyházmegyében is voltak a felekezeti struktúrában eltolódások. Amennyire hihetünk az adatoknak, akkor a latin rítusú római katolikusok aránya az 1860-as évekig csak csekély mértékben növekedett, azután a kiindulási állapotra esett vissza. Valószínűleg ez a kisebbségi helyzet eredményezte, hogy a püspöki hivatal tisztviselői 1829-ben még nem tudtak a felekezeti konkurenciának mondható görög szertartású katolikusokról pontos számadatokkal szolgálni. Az azonban látható, hogy a bizánci rítusú katolikusok aránya az igen magas számukhoz képest az 1890-es évekig feltűnően csökkent. A reformátusok aránya a század második feléig stabil maradt, azután érzékelhetően csökkent (23%-ról 19%-ra). Egyenletesen csak az izraelita vallásúak létszáma nőtt, 1838-tól 1904-ig majdnem megháromszorozódott és ezzel messze az országos átlag fölé kerültek. Az evangélikusok száma csekély, az össznépesség 0,3%-át tették ki, ami igen alacsony az országos 7%-hoz képest. Az unitáriusok (1891: 180), valamint az ortodoxok száma (1891: 133) oly alacsony, hogy a táblázatban nem tüntettük fel őket. Ugyanakkor megjegyezzük, hogy a görögkeletiek 1900 körül növekedést mutattak és 1904-re 3547 főre nőtt a számuk (a gyarapodás 26-szoros!), ami vagy bevándorlásnak, vagy áttérésnek tudható be, de ezzel együtt is arányuk fél százalék alatt maradt. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 545.)

Az egyházmegye struktúrája és fejlődése 1804–1918 között

Az egri fennhatóság alá tartozás, a magyar és bécsi kulturális hatások, a felekezeti és nemzeti sokszínűség, és nem utolsósorban az egyházmegye területén letelepedett német ajkú katolikusok határozták meg és alakították

ki az ott élők szellemi és vallási örökségét. Ez mindenekelőtt Bereg vármegyét jellemezte, amelynek 1890-ben mintegy 180 ezer lakosából 82 ezer rutén, 76 ezer magyar és 20 ezer német ajkú volt.

Mivel az egri püspökségből választották le a kassai egyházmegyével együtt, és ugyanekkor Eger metropólia, vagyis érsekség és egyháztartományi központ lett, mindkét új püspökséget *suffraganeus*ként Eger alá rendelték. Az új egyházmegyében megalakulásakor 58 katolikus plébánia volt mintegy 39 ezer hívővel, akiket lelkipásztori szempontból 77 pap látott el. Az egyházmegye belső szerkezetét Fischer István és Klobusiczky Péter, az első két püspök alakította ki a minél hatékonyabb kormányozhatóság érdekében: a plébániákat 12 esperesi kerületbe, azokat pedig öt főesperességbe (székesegyházi, beregi, máramarosi, ugocsa és ungi) sorolták.

Az egyházmegye alapításával egyidejűleg az uralkodó a szatmári székesegyházi, hat valóságos kanonokból álló káptalant is megalapította. A királyi alapítólevél a székesegyházi káptalannak javadalomként – az egri püspökség birtokából kihasítva – a Heves vármegyei Besenyszögben és Tiszapüspökiben fekvő birtokokat és Tiszaszeg majorságot (*praedium*) adományozta.

Az előző időszak örökségét képezte két-két piarista és ferences szerzetes rendház, valamint az itt letelepült minoriták. Rajtuk kívül volt két címzetes apátság és egy címzetes prépostság. A szociális munkát végző irgalmasrendi szerzetesek, illetve nővérek csak a 19. század folyamán telepedtek meg.

A hívők és az egyház közötti összeköttetést nem utolsósorban az iskolai ügy képezte. 1864-ben az egyházmegyében 12 286 iskolaköteles gyermek volt, akik közül 10 873 (= 88%) valóban részt vett az oktatásban. A különleges felekezeti állapot következménye az úgynevezett vegyes házasságok magas száma. 1864-ben 1386 új vegyes házasságot tartottak nyilván és csak 1193 tisztán katolikus házasságot kötöttek. A hívők bázisának alakulásában különleges szerepet játszott a 19. század végén a Szent László Egyesület a magyar nyelvű, illetve a Borromeus Károly Egyesület a német nyelvű katolikusok körében. Ezek többek között az „igazi egyházi zene” és a felemelő népdal érdekében munkálkodtak, körmeneteket szerveztek, ápolták a vallási emlékeket és megjutalmazták a mindkét nembeli szorgalmas gyermekeket.

A plébániák száma főleg a század közepétől növekedett: 1811-ben 67, 1864-ben 93 és 1910-ben 95 volt. Közülük 45-ben 1864-ben csak magyar nyelven folyt a lelkipásztorkodás. A többi plébániában más nyelveken is (németül 33-ban, „szlávul” 17-ben, három nyelven 17-ben) tartottak istentiszte-

letet. A katolikusok áttekinthető száma azt eredményezte, hogy a lelkipásztorkodó papság mellett viszonylag magas számú volt a magasabb hivatalokat viselők (kanonokok, egyházi tanítók, az egyházi bíróságok segédei stb.) száma. Az 1827. évi sematizmus 68 ilyen hivatalviselőt említ. 1887-ben lelkipásztori szolgálatban 118, azon kívül 54 papot alkalmaztak. A papok összlétszáma 1864-ben 169 egyházmegyés és 62 szerzetes volt; 1910-ben 175 egyházmegyés és 58 szerzetes. Ezzel szemben igen jelentős növekedést mutatott a női szerzetesek száma, amely 1864 és 1910 között 81-ről 296-ra emelkedett, csaknem megháromszorozódott. Ez a fejlődés elsődlegesen a Páli Szent Vincéről nevezett Szatmári Irgalmas Nővéreknek volt köszönhető, akik 1864-ben 29 filiában tevékenykedtek, illetve 1910-ben 16 helyen telepedtek meg.

A püspökség sorsa 1918 után

Az I. világháborút lezáró békeszerződések átszabták a politikai határokat, egyben az egyházmegyék térképeit is. A szatmári püspökséget három részre osztották: 44 plébánia 80 pappal és mintegy 75 ezer hívővel Romániához került, 44 plébánia 70 pappal és 75 ezer hívővel a Csehszlovák Köztársaság része lett, és mindössze 14 plébánia 16 pappal és 13 ezer hívővel maradt Magyarországon. A csehszlovák részekre, amely később az ungvári apostoli kormányzáság nevet kapta, 1923-ban Boromissza Tibor püspök Tahy Ábrahámot nevezte ki vikáriusának, jöllehet az ügyeket maga intézte továbbra is. A magyarországi plébániákat pedig, amelyek 1929 és 1941 között a mérki apostoli kormányzáság jogi keretébe tartoztak, Székely Gyulára bízta. A román konkordátum 1930-ban a szatmári egyházmegyét *aeque principaliter* (azonos joggal) egyesítette a nagyváradi egyházmegyével, és az új bukaresti országos latin érseki tartományhoz rendelte.

Még az első bécsi döntés (1938. november 2.) következtében visszakerült a Felvidékről 16, 1939. március 16-án pedig a Kárpátaljáról 24 plébánia. A politikai fejlemények láttán a Szentszék is lépett. 1939. július 17-én megszüntette az ungvári és a mérki apostoli kormányzáságot, kettejükből egy újat hozva létre, a kassait, amelynek fejévé Madarász István (1884–1948) kassai megyéspüspököt nevezte ki. A szatmári, kassai és rozsnyói egyházmegyék Szlovákiában ragadt részei élére az 1939. július 19-én kelt *Dioecesium fines immature* kezdetű dekrétum apostoli adminisztrátorként Carsky (Csárszky) József (1886–1948) tagorai címzetes püspököt állította, eperjesi székhellyel. Noha a bécsi döntés a nagyváradi rész számára is meghozta az elszakított területek egyesülését, a két egy-

házmegye továbbra is egyesítve maradt, és nem volt saját püspöke, hanem Márton Áron gyulafehérvári püspök vezette mint apostoli kormányzó, mégpedig két helynökkel: a nagyváradi részeket Schriffert Bélával, a szatmári részeket pedig Szabó Istvánnal. A helyzet a magyar kormány sürgetésére csak 1941. június 28-án változott, amikor a Szentszék a *Dioecesium circumscriptionum immutatio* kezdetű bullájával megszüntette a szatmári és nagyváradi egyházmegyék között addig fennálló *aeque principalis* uniót, valamint a kassai apostoli kormányzóságot, és a korábban hozzájuk tartozó plébániákat visszaadta nekik. A szétválasztási dekrétum 1941. július 2-án látott napvilágot. A két egyházmegyét tehát 1941. június 28. és 1948. április 9. között átmenetileg szétválasztották, és közvetlenül a Szentszék alá rendelték.

A II. világháborút lezáró párizsi béke (1947) következtében a szatmári egyházmegye ismét szétszakadt, ezúttal négy részre. Magyarországon 27 plébánia maradt. A Szovjetunióba 40 plébánia (kárpátaljai plébániák, amelyek a rendszerváltozás óta Ukrajna részét képezik), Csehszlovákiához 13 plébánia került, míg Romániában 55 plébánia és a püspöki székhely maradt. 1948. április 9-től a Szentszék ismét egyesítette a két egyházmegyét. Ezt a román állam nem ismerte el, csak a korábbi erdélyi, ekkor gyulafehérvári püspökség maradhatott fenn a bukaresti érsekség részeként. 1982. október 18-án a két egyházmegyét egyházjogilag ismét különválasztották a *Quando quidem* kezdetű dekrétummal, amit 1983. május 31-én hajtottak végre. Jelenleg 59 plébániája van, amelyek három főesperességbe és hét esperesi kerületbe tagozódnak.

Papnevelés

Fischer István püspök 1804-ben megalapította a kétéves bölcsészeti iskolát, az úgynevezett püspöki líceumot, 1806-ban újraindította a három évtizede szünetelő hatosztályos katolikus gimnáziumot és ugyanabban az évben a püspökség teológusképző főiskoláját. Ekkor készült el az első állandó szabályzat is, amit Hám János püspök átdolgoztatott, majd utóbb az egyházmegye főpásztorai sorra megerősítettek. A teológusképző intézet rektora mindenkor az egyik székesegyházi kanonok; a rektorok rendszerint egyúttal teológiai tanárok is voltak. A teológiai tanárok és az előjárók mindig egyházmegyei papok voltak, kivéve az 1863–1868 közötti éveket, amikor az intézetet a jezsuiták vezették. A növendékek nemcsak elméletet, hanem gyakorlatot is tanultak: rendszeresen próbaszónoklatokat, és minden második évben a II. szemeszterben gyakorlati katekéziseket tartottak a helybeli „róm. kath. fiú népiskolában”. A papnövendékek

száma az 1807/08. iskolai évtől 30–40 fő között volt; több évtizeden át a nagyvárad-i görög szertartású egyházmegye papnövendékeit, 4–6 főt is itt képezték. A teológusok száma ezen a szinten maradt: 1811-ben 38, 1827-ben 30, 1838-ban 26, 1864-ben 43, és 1910-ben 38, az 1811-es évjáráttal egyező létszámú papnövendék tanult a szemináriumban, ami annak tükrében minősíthető alacsonynak, hogy időközben a katolikusok száma megduplázódott. A püspökség 11 fiatal papját 1820 és 1906 között a bécsi *Augustineum* (*Frintaneum*) papi kollégiumba elítépzésre küldték, ám közülük senki sem tért vissza az egyházmegyébe.

Az egyházmegye Magyarországon maradt részének papképzését 1930-tól a csanádi egyházmegyei szeminárium látta el Szegeden, míg a Romániához került egyházmegyekben 1948 augusztusáig működhettek a papnevelő intézetek. Az új román kultusztörvény viszont megszüntette a temesvári, nagyvárad-i, szatmárnémeti, jászvásári és bukaresti teológiákat (csak a gyulafehérvárit engedélyezte).

A szatmári püspökök hivatali ideje 1804 és 1918 között

	<i>Előző hivatal</i>	<i>Hivatalba- lépés*</i>	<i>Élet- kor</i>	<i>Hivatalviselés vége**</i>	<i>Időtár- tam</i>	<i>Átbelye- zés</i>
1. Fischer István (1754–1822)	-	1805. 02. 12.	51	1807. 09. 18. Üresedés: 6 hó	3	Eger
2. Klobusiczky Pé- ter (1752–1843)	-	1808. 03. 05.	56	1822. 04. 19. Üresedés: 3 hó	14	Kalocsa
3. Kovács Flórián (1754–1825)	-	1822. 07. 22.	68	1825. 12. 11. Üresedés: 28 hó	3	-
4. Hám János (1781–1857)	-	1828. 04. 15.	47	1857. 12. 30. Üresedés: 14 hó	29	Eszter- gom***
5. Haas Mihály (1810–1866)	-	1859. 03. 06.	49	1866. 03. 27. Üresedés: 13 hó	7	-
6. Bíró László (1806–1872)	-	1867. 04. 18.	61	1872. 01. 21. Üresedés: 20 hó	5	-
7. Schlauch Lőrinc (1824–1902)	-	1873. 10. 02.	49	1887. 05. 26. Üresedés: 11 hó	14	Nagyvá- rad
8. Meszlényi Gyula (1832–1905)	-	1888. 04. 29.	56	1905. 03. 14. Üresedés: 19 hó	17	-
9. Boromisza Tibor (1840–1928)	-	1906. 10. 07.	66	1928. 07. 09.	22	-
			<i>Átlag: 56 év</i>	<i>Üresedés átlaga: 14 hó</i>	<i>Átlag: 13 év</i>	

* A beiktatás (*installatio*) vagy székfoglaló (*intbronisatio*) dátuma.

** Az elhalálozás vagy az új hivatalba történő királyi kinevezés pápai megerősítésének (*praeconisatio*) dátuma.

*** V. Ferdinánd király 1848. június 25-én Hám Jánost kinevezte esztergomi érsekké, de a pápa nem praekonizálta, hivatalát nem foglalta el.

Szatmár viszonylag önálló, de az egyik legkisebb püspökség volt. A mindösszesen kilenc főpásztorból ötöt csak erre a székhelyre neveztek ki és hivatali idejük végén itt hunytak el. Négyen nyertek el másik püspökség élére kinevezést, közülük Hám Jánost V. Ferdinánd király 1848. június 25-én kinevezte ugyan esztergomi érsekké, de a pápa nem praekonizálta, hivatalát nem foglalta el. A másik három főpap közül ketten érseki rangra emelkedtek (Kalocsa és Eger), egy pedig a legtehetősebb egyházmegye, a nagyváradi élére került. Az üresedések átlagosan 14 hónapig tartottak, ami csupán fele a Magyarországon szokásos időtartamnak. A hivatalba lépéskor betöltött életkor tekintetében azonban az ide kinevezett püspökök néhány évvel az országos átlag felett jártak. A hivatalviselési időtartamok igen eltérőek (3-tól 29 évig terjednek), ennek ellenére a közepes érték (13) teljesen megfelelt az országos átlagnak. (KLIEBER, *Bischofslexikon*, 547.)

• *Irodalom:* BALOGH–GERGELY, *Egyházak*; BARABÁS–MIKLÓS–BODÓ, *Erdélyi egyházaink*; BURA LÁSZLÓ, *A Szatmárnémeti Római Katolikus Püspöki Líceum (1804–1852)*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 8 (1996) 3–4: 107–136; BURA, *Hám János*; BURA LÁSZLÓ, *A második évszázad (1904–2004)*, Csíkszereda 2003; BURA LÁSZLÓ–ILYÉS CSABA, *Hám János (1827–1857)*, Szatmárnémeti 2007; BURA LÁSZLÓ (szerk.), *Meszlényi Gyula (1887–1905)*, Szatmárnémeti 2008; HC VII–IX; ILLYÉS, *Jubileumi sematizmus*; IRSIK FERENC, *Boldog emlékü Hám János szatmári püspök élete*, Szatmár 1894; JAKUBINYI, *Archontológia*; MIHALIK BÉLA VILMOS, *Hangsúlyok és fordulópontok az egri egyházmegye történetében (1699–1761)* (Collectanea Studiorum et Textuum III/4; Előadások a Fraknói Nyári Akadémián 3), Budapest 2019; MESZLÉNYI, *Az egri érsekség; Otthonom Szatmár megye. Egyház és város*, Szatmárnémeti 2004; PAKOTS KÁROLY, *A szatmári egyházmegye története*, Az erdélyi katolicizmus multja és jelene, Dicsőszentmárton 1925, 458–476; SCHEFFLER JÁNOS, *Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékirata, 1848–1849*, Budapest 1928; *A Szatmári Egyházmegye jubileumi sematizmusa*, Szatmárnémeti 2006; *A Szatmári Püspöki Egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejében (schematismus centenarius 1804–1904)*, Szatmár 1904; TEMPFLI IMRE, *Sárból és napsugárból. Pakocs Károly püspöki helynök élete és kora 1892–1966*, Budapest 2002; ZAKAR PÉTER, *A katolikus püspöki kar cseréje (1848–1852)*, Katolikus egyházi társadalom Magyarországon a 19. század-

ban (szerk. Csibi Norbert–Forgó András–Gőzsy Zoltán) (Pécsi egyháztörténeti műhely 13; META könyvek), Pécs 2021, 13–42.

- KLIBER, *Bischofslexikon*, 544–548.

BALOGH MARGIT

III.4.1. FISCHER ISTVÁN, NAGYSZALATNYAI BÁRÓ (1754–1822)

Szatmár, 1805. február 12. – 1807. szeptember 18.

Eger, 1808. február 18. – 1822. július 4.

1754. október 21-én (egyes források szerint 1751. okt. 11-én) született Bacsón (Bačkov SK). Apja nagyszalatnyai báró Fischer József, a kassai királyi kamara tanácsosa, majd a szomolnoki bányászati hivatal igazgatója, anyja báró Perényi Erzsébet. A család 1692-ben szerzett bárói rangot.

Középiskolai tanulmányait Kassán, majd a kisszebeni (Sabinov SK) gimnáziumban végezte. 1768–1773 között Kalocsán, Pesten és Nagyszombatban végzett bölcsészeti és jogi tanulmányokat. 1776-ban felvételt nyert az egri szemináriumba, majd 1778-tól teológiai tanulmányait a római *Collegium Germanicum et Hungaricum*-ban folytatta. Az alsóbb papi rendeket 1777-ben vette fel Egerben Eszterházy Károly püspöktől, majd 1780-ban Rómában szentelték alszerpapnak és szerpapnak. 1781. április 2-án ugyanitt szentelte áldozópapnak Giuseppe Maria Contesini érsek.

1781-ben tért haza. Két évig káplánként működött, majd 1783-ban hevesi plébánossá nevezték ki. Gyorsan emelkedett a ranglétrán, sok elismerést kapva: 1784-ben egri oldalkanonoki kinevezést kapott, 1785-ben tarcafői (Torysky SK) főesperes, 1790-ben battai apát, 1797-ben őrkanonok lett. 1801-ben dulciniai választott püspökké nevezték ki. 1803-ban átvette az egri püspöki helynöki hivatalt Miklóssy Ferenc nagypréposttól, akit nagyváradi püspöknek neveztek ki. Közben országos közhivatalokat is betöltött: 1795-től a Királyi Tábla, 1801-től a Hétszemélyes Tábla tagja volt.

1804. június 2-án nevezte ki I. Ferenc király az újonnan létrejött szatmári egyházmegye első püspökévé. VII. Pius pápa augusztus 20-án erősítette meg hivatalában (más források szerint augusztus 30-án). 1804. november

18-án Fuchs Xavér Ferenc egri érsek szentelte püspökké Egerben, püspöki székét 1805. február 12-én foglalta el. Nagy energiákkal fogott hozzá az új egyházmegye megszervezéséhez, először is a szükséges intézmények és épületek kialakítására helyezve gondot. Bár megkapta a szentjobbi apátságot, de ennek elhanyagolt állapota miatt jövedelme nem fedezte az új püspökség költségeit, így azt nagymértékben magánvagyonából egészítette ki. Megszervezte a szatmári szemináriumot. Mivel ennek még nem volt megfelelő épülete, ezért a korábbi jezsuita rendház és egy régi iskolaépület megvásárlásával és felújításával újonnan kialakított püspöki palotát engedte át a kispapoknak, ő maga pedig Erdődön (Ardud RO) a Károlyi család vendégeként élt egy évig. A város közelében egy kertet és egy majort is megvásárolt a kispapok ellátása és egészséges pihenése céljaira. Az újonnan felmerülő igények és lehetőségek szerint átszervezte a terület egyházi közigazgatását is: 1805-ben az új egyházmegyében lévő eddigi két esperesi kerületet, az úgynevezett szatmárhegyit és a nagykárolyit három kerületre osztotta fel (nagykárolyi, nagybányai és erdődi kerület), majd 1806-ban az utóbbit kettéválasztotta erdődi és szatmári kerületre. Emellett több új plébániát is alapított. Az új püspöki székváros, Szatmárnémeti (Satu Mare RO) fejlesztéséért is sokat tett: a székesegyházi rangra emelt plébániatemplomot megnagyobbíttatta és kieszközölte I. Ferenc királytól, hogy a régi, már nem működő gimnáziumot újra megnyissák és két bölcsészeti osztállyal is kibővítsék, létrehozva a Szatmári Püspöki Líceumot. Kijelölte az új egyházmegye védőszentjét Szent István király személyében. Egri érsekké való kinevezése után is szíven viselte a szatmári egyházmegye sorsát: az általa megkezdett épületek folytatására 700 000 téglát és anyagi fedezetet hagyott és végrendeletében is nagy összegeket hagyományozott különféle helyi jótékony célokra.

Fuchs egri érsek halála után 1807. július 10-én I. Ferenc király őt nevezte ki egri érseknek, kinevezését VII. Pius pápa 1807. október 14-én hagyta jóvá, érseki székét 1808. február 18-án foglalta el. Egyúttal Heves és Külső-Szolnok vármegye főispánjává is kinevezték, mivel az egri főpásztorok töltötték be a vármegye örökös főispáni tisztségét. Habsburg Károly Ágost esztergomi érsek halálával, a prímási méltóság megüresedésével 1808-tól kezdve hosszabb ideig királyi felhatalmazás alapján ő látta el a prímás országos egyházi és közeleti feladatait: a Helytartótanács Egyházi Bizottságának elnöke (1820-ig), a pesti Központi Szeminárium felügyelője, szentszéki felhatalmazás alapján a prímás bírói jogkörének gyakorlója volt. Aktívan részt

vett az 1822-es nemzeti zsinat előkészületeiben is, de ezt már nem élhette meg. Országos feladatai és egyre súlyosbodó betegségének gyógykezelése miatt sok időt töltött távol Egertől, ezért csak az egyházmegye néhány részén tudott *canonica visitatiót* tartani (1810, 1811, 1819), de az egyházmegye ügyeit a távolból is nagy gonddal kezelte.

A napóleoni háborúk alatt nagymértékben kivette a részét a háborús terhek viseléséből. 1809-ben I. Ferenc családját Egerben látta vendégül és néhány hétig itt őrizték a Szent Koronát is. Minden ezüstneműjét, körülbelül másfél mázsányi ezüstöt ajánlott fel háborús célokra, s mintegy 4000 sebesültet ápoltatott az egri Líceumban és a kolostorokban berendezett szükségkórházakban.

Rendkívül bőkezűen adakozott különféle célokra, közsímet volt jótékonykodásáról. Különösen fontosnak tartotta a nélkülözők ellátását. 100 000 forintos alapítványt tett a szegény lelkipásztorok és tanítók felsegélyezésére, s amikor a napóleoni háborúk alatt a pénzromlás miatt ennek értéke 20 ezerre apadt, ismét kipótolta 120 800 forintra. Átszervezte a Fuchs érsek által felállított az egri Szegénygondozó Intézetet. Gondoskodott 20–30 szegény jogakadémiai diák ellátásáról és taníttatásáról, s szegény leányokat is magánházaiknál neveltetett saját költségén. Az 1817-es nagy éhínségben nagy összegeket fordított a szegények ellátására és élelmet osztott az érseki uradalomból. Rendszeresen adakozott árvíz- és tűzkárosultak javára is. Templomot építtetett Fedémesen, Geszteréden, Kemecsen és Keresztúton (ma Kótaj); illetve nagy összegekkel támogatta a füzesabonyi, a gyöngyössolymosi, a sáti és a tiszafüredi templomok felújítását. Hasonlóképpen támogatta a geszterédi, kemecsei, keresztúti (kótaji), tiszadada és nagykálloi plébániaépület felépítését és sok más plébánia felújítását és bővítését. Felnémetben, Egerben és Geszteréden elemi iskolákat állíttatott fel és azokat saját költségén tartotta fenn. Emellett nagy összegekkel támogatta a Ludovika Intézetet, a Nemzeti Múzeumot, a váci Siketnémək Intézetét, a jászberényi ispotály felépítését is. 1811-ben káptalanával együtt százezer forinttal támogatta az egri Jogakadémiát (*Foglarium*), mely a devalváció miatt csődközel állapotba jutott. Érseki működése alatt rendkívül nagy összeget, összesen 700 ezer forintot adományozott különféle jótékony célokra, s végrendeletében is vagyónát ilyen célokra ajánlotta fel, a különféle levonások után maradt összeg általános örökösének a vidéki plébánosok és tanítók alapját téve meg.

Hangsúlyt helyezett a jozefinizmus alatt visszaesett hitélet újjáélesztésére. Kapcsolatban állt Széchényi Ferencnek a katolikus hitéleti restaurációt cél-

zó úgynevezett bécsi körével. Szatmári püspökként elrendelte, hogy a vásárnapi és ünnepi szentbeszédeken kívül külön nagybőjti szentbeszédeket is tartsanak, s Egerben is kötelezte a papságot, hogy minden vasárnap és ünnepen tartsanak szentbeszédet és buzdítsák a híveket a gyakoribb gyónásra. A pasztoráció fejlesztése érdekében 1815-ben új szertartáskönyvet adatott ki (*Rituale Agriense*), s összegyűjtött körleveleit is kiadatta nyomtatásban.

Hosszú, fájdalmas vesebetegsége után 68 éves korában hunyt el 1822. július 4-én. Temetésére július 9-én, ünnepélyes gyászszertartására augusztus 28-án került sor. Teste az egri székesegyház altemplomában nyugszik.

Végrendeletében az egri *Foglarium*ra 50 000, a szatmári egyházmegye céljaira pedig 30 000 forintot és könyvtára jelentős részét hagyta. Kisebb összegeket hagyott az érseki uradalom területén és a családjai birtokain lévő templomokra, a hevesi templomra, melyben plébános volt, valamint az egyházmegyében található rendházakra. Vagyona maradék részét a falusi papok és tanítók segélyezését célzó alapítványra hagyta.

• *Művei*: *Exercitatio de caeremonialibus...*, Romae 1780; *Dictio [...] occasione installationis*, Posonii 1808; *Unsere oberhirtliche Wachsamkeit... [über] Sakrament der Taufe*, Erlau 1810; *Intés Érseki Eger városunk lakosainak köz-hasznára... rendelkezések... melyek az emésztő tűz gyászos következéseinek elbáritására*, Eger 1811; *Elő- és befejező beszéd, melyet Fischer István [...] a tek. nem-es rendekhez mondott*, Eger 1812; *Rituale Agriense*, Budae 1815; *Salutatio Francisci I. imp. et regis in bello Gallico feliciter concluso Viennam reducis facta...* h. é. n. • *Források*: EFL Archivum Novum, Archiepiscopus Fischer; EFL Archivum Novum, Kinevezési oklevelek különgyűjtemény; *Collectio pastoralium, et circularium litterarum*, Agriae 1808 (körlevél); *Fő pásztori hivatalunk kívánja...*, Eger 1810 (körlevél); *Casus in dioecesi archiepiscopo reservati*, Agriae 1812 (körlevél); *Inter graves et multiplices...*, Agriae 1812 (körlevél); *Collectio pastoralium et circularium litterarum*, Agriae 1812; *Collectio pastoralium et circularium litterarum*, Agriae 1814; *Collectio pastoralium et circularium litterarum... ab anno 1808. usque 1822. dimissum denuo recusa*, Agriae 1823; Hazai Tudósítások 2 (1807) II/5: 34–35, 12: 90, 48: 389; Hazai Tudósítások 17 (1822) II/3: 17, 4: 25, 6: 45–46, 21: 161–162; Tudományos Gyűjtemény 6 (1822) 7: 117; Magyar Kurír 35 (1822) II/6: 47; *Österreichischer Beobachter* 15. 5. 1821, 18. 7. 1822. (nekrológ); IOSEPHUS ORGLER, *Oratio Funeris...*, Buda 1822; FERENCZY JÓZSEF, *Báró Fischer István emlékezete*, Eger 1822. • *Irodalom*: BALÁZSNÉ FODOR EDINA, *Eger érsekei voltak 1804–1943*, Andornaktálya 2011, 9–14; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*, 70, 76; BÁN PÉTER ET AL., *Heves megye történeti archontológiája (1681–)1687–2000* (A Heves Megyei Levéltár forráskiadványai 14), Eger 2011, 397–398; BOROVSKY, *Heves vármegye*, 423–424; GILLEMOT KATALIN, *Gróf Széchenyi Ferenc és bécsi köre*, Budapest 1933; HC VII–IX; Horváth István (szerk.), *Emlékkötet Fischer István érsek halálának 200. évfordulója alkalmából*. Eger, 2024 (előkészület

alatt); KISS, *Hatszáznégyen*, 82; Kmetty Adrien–Szögi László, *Az egri felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1713–1852*, Eger 2021, 131; KONCZ, *Egri*, 83–84; *Schem. Cent. 1904*, 16–21; SZINNYEI, III, 523–525; VERESS ENDRE, *A Római Collegium Germ. és Hung. magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai 1. Anyakönyv* (Fontes rerum Hungaricarum 2.), Budapest 1917, 241–242; WURZBACH.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 461–465.

TENGELY ADRIENN

III.4.2. KLOBUSICZKY PÉTER (1752–1843)

Szatmár, 1808. március 5. – 1822. április 19.

Kalocsa-Bács, 1822. július 10. – 1843. július 2.

1754. június 26-án született a Szatmár vármegyei Fehérgyarmaton, régi nemesi családba. Édesapja Klobusiczky László főszolgabíró, édesanyja Kende Anna. A család másik ágából származó Klobusiczky Ferenc kalocsa-bácsi érsek volt 1751 és 1760 között. A gimnáziumot Nagyváradban (Carei RO), Kassán és Nagyszombatban végezte. 1769. október 17-én két bátyját követve Trencsénben (Trenčín SK) belépett a Jézus Társaságába. Filozófiai és teológiai tanulmányait Győrött, majd Nagyszombatban folytatta. Szerzetesi örökfogadalmat 1771. szeptember 15-én tett. A rend feloszlatása (1773) után báró Patachich Ádám († 1776) püspök meghívására Nagyváradra ment, ahol 1775. szeptember 25-én pappá szentelték. Az 1776-ban kezdődő hosszabb széküresedés idején, amikor Mária Terézia kiszakította az egyházmegyéből a nagyváradai görögkatolikus püspökséget, K. a káptalani helynök titkára volt, majd 1780-ban Váradolaszi (Olosig RO, ma Nagyvárad egy városrésze) plébánosává nevezték ki. 1787-ben az újonnan kinevezett főpásztor, Kollonich meghívására Kalocsára ment, ahol harminc évig szolgált mellette különféle hivatalokban. Először érseki titkár, majd 1790-ben kanonok, a főszékesegyház plébánosa és főesperese, 1794-ben bácsi kisprépost, 1799-ben őrkanonok, 1802-ben olvasókanonok lett. Egyúttal oldalkanonokként is szolgált Kollonich mellett.

1807. július 10-én Ferenc király kinevezte Szatmár második püspökének, és szerényebb jövedelmének növelésére egyúttal a magasan javadalmazott Szentjobb címzetes apátjává tette meg. A Szentszék 1808. január 11-én

prekonizálta. Püspökké február 21-én szentelte fel báró Fischer István egeri érsek Egerben, a társszentelők Szányi Ferenc rozsnyói és Zábráczy József († 1809) vegliai címzetes püspök volt. Március 5-én vette birtokba egyházmegyéjét, a beiktatási ünnepségre azonban csak májusban került sor. Az Egerben tanító egykori jezsuitát, Kovács Flóriánt általános helynökké tette meg. K. egyházkormányzása kezdetben teljesen a meghatározó válságok jegyében telt, ezalatt hűséget tanúsított a királlyal és a pápával szemben is. A Napóleon elleni háborúk finanszírozására kiszolgáltatotta az udvarnak a rendelkezésére álló arany- és ezüstdíszeket, és értékes étkészletének árát is, csupán egy ezüstkannalat tartott meg magas rangú vendég érkezése esetére. Három évvel később kölcsönt vett fel, hogy újabb anyagi támogatást nyújthasson. 1812-től részt vett a pozsonyi országgyűléseken. Miután VII. Pius 1814-ben kiszabadult a francia fogságból, K. a magyar püspöki kar nevében levelet írt a pápának, melyben örömet fejezte ki.

A viszonyok konszolidálása után K. jelentősen hozzájárult a még fiatal egyházmegye infrastruktúrájának kiépítéséhez. Több mint 100 ezer forint értékben számos új épületet létesített, a környező telkek megvásárlása után felépíttette a püspöki palota bal szárnyát, és 35 ezer forintot áldozott egy szeminárium építésére és javadalmazására. A székesegyházban kétszintes sekrestyét és kriptát építtetett, és új kanonoki stallumot, a kispapok számára padokat készíttetett, ezen felül liturgikus kellékeket adományozott a székesegyháznak. Szatmáron új könyvtárat létesített. K. lelkiismeretesen látta el feladatát, gyakran maga prédikált, és szívesen végezte a különféle szertartásokat. Szigorúan tartotta magát az előírásokhoz és mindig pontosan leadta a Bécsből vagy Rómából kért jelentéseket. Kétszer vizitálta egyházmegyéjét. 1821 szeptemberében megtartotta a szatmári egyházmegye első zsinatát, amelyen részt vett a káptalan, az esperesek, a szerzetesrendek elöljárói és a teológiai tanárok. Az egyházmegye emlékezete szerint a nagybőjti időszakban mindig maga prédikált a székesegyházban.

K. szociális intézkedései közé tartozik, hogy konviklust alapított Szatmáron a szegényebb diákok számára, támogatta a vagyontalan ipari tanoncokat és sok konvertitát, felemelte az egyházban alkalmazott tanárok fizetését és támogatta a rosszul fizetett papokat, valamint a főkegyúr nélküli templomokat. Nagy elismerést váltott ki, hogy a püspöki birtokokon úgynevezett falusi sebészeket alkalmazott. A hagyomány különösen az 1816-os évet tartja számon annak örömteli és drámai eseményeivel. Augusztus

25-én a kalocsai érsek kérésére K. szentelte fel a megépült kalocsai főszékes-egyházat. Szeptember 25-én, pappá szentelésének negyvenedik évfordulóján ő szentelte fel szülőfaluja új templomát, amelyet nagyváradi kanonok bátyja építtetett. Az 1816–1817. évi árvíz és rossz termés miatti ínség enyhítésére a községi tisztviselők K. utasítására házról házra jártak, hogy felmérjék a helyzetet és az érintetteket élelemmel és fával lássák el. Ugyanabban az évben három héten keresztül élelmezett több mint száz személyt, akik egy határbizottság részeként a kietlen Máramarosban tevékenykedtek, ezért K-t a magyar vendégszeretet példajaként tartották számon. Halála után több évvel megjelenő sajtótudósítások is visszatértek erre és K. javára írták, hogy negyvenéves szatmári működése során 70 ezer vendéget látott el. Ezek az évek azonban komoly adósságot eredményeztek, amelyet csak évekkel később, kalocsai érseki jövedelmeiből tudott törleszteni.

1821. december 21-én a király kalocsa-bácsi érsekké nevezte ki. Az áthelyezést a pápa 1822. április 19-én erősítette meg. Hivatalba lépésére július 10-én került sor, ekkor kapta meg az apostoli leiratokat és a palliumot a hajósi templomban Király József pécsi püspök kezéből. 1825-ben a Hétszemélyes Tábla ülnöke lett. Folyamatosan részt vett az országos ügyekben. 1822 szeptemberében részt vett a pozsonyi nemzeti zsinaton, amely négy bizottságot hozott létre. K. a leghosszabb ideig tanácskozó, általános erkölcsi kérdésekkel foglalkozó első bizottságot vezette. A testület tizenkét okkal magyarázta az általános erkölcsi hanyatlást, ezek közé sorolva például a helytelen nevelést, a vegyes házasságok terjedését és a kétes hírű színdarabokat. Az elemzéseket és az intézkedések részletes felsorolását megküldték a királynak és a nunciusnak, azonban különböző okokból kifolyólag sem Rómából, sem Bécsből nem érkezett válasz, így Magyarország utolsó nemzeti zsinata és K. működése a zsinat legfontosabb bizottságában eredménytelennek bizonyult. K. mindkét egyházfői működése idején jelen volt a pozsonyi országgyűléseken 1812–1836 között. 1832–1836 között a főrendi házban a katolikus érdekek legfőbb képviselője volt. E tevékenységétől függetlenül püspökségében is aktív maradt, lehetőség szerint eleget tett liturgikus kötelezettségeinek (prédikációk, ájtatosságok, körmenetek) és addig szokatlan gyakorisággal körlevelekben szólította meg a papságot.

Új szolgálati helyén, Kalocsán is a hagyományos mértéket messze meghaladóan jótékonykodott. Támogatta többek között Brunszvik Teréz grófnő iránymutató óvodaalapító kezdeményezését. Az 1831-es kolerajárvány idején gondoskodott a szükségét szenvedőkről: népkonyhát működtetett, a

betegeket gyógyszerekkel látta el, a papokat betegszolgálatra kötelezte. Megvetette a kalocsai kórház és aggház alapjait. Az egykorú jelentések szerint K. egész egyházkormányzása alatt másfélmillió forintot fordított közhasznú célokra. Ebbe valószínűleg beleszámolták a főegyházmegyei nagypénztárra áldozott összeget, ami lehetővé tette a szeminárium és a kegyúr nélküli plébániák támogatását, valamint a szociálisan hátrányos helyzetű papok és tanítók ellátását. Egy 1839. évi hosszú méltatás szerint támogatta a katasztrófák áldozatait, alamizsnát adott a szegényeknek az érsekségében, Budán, Pozsonyban és Bécsben, hozzájárult templomok és más egyházi épületek felépítéséhez, kibővítéséhez és berendezéséhez, ösztöndíjakkal segítette a rászoruló tehetségeket, és kifizette a helyi gimnázium első grammatika tanárának bérét. Adriányi a kor azon püspökei közé sorolja K-t, akik „jó vagy nagyon jó pasztorális tevékenységgel” jellemezhetők.

K. egészségi állapota miatti aggodalomból, mivel gyenge fizikumú ember volt, illetve éjszakai imavirrasztásai miatt a szatmári káptalan még 1814-ben K. tudomása nélkül felmentést kért számára Rómában a breviárium végzése alól. Nem tudni, hogy K. élt-e ezzel a jogával. Az aggodalom annyiban alaptalan volt, hogy K. még kilencven évesen is, 1843-ban maga vezette az úrnapi körmenetet Kalocsán. Szentség hírében hunyt el 1843. július 2-án. A papság és a hívek július 4–6. között vettek búcsút tőle, az ünnepélyes temetésre augusztus 30-án került sor a székesegyházban. Püspöki hagyatéka többek között ékszerekből és ezüstneműből, valamint hatszáz marhából, ötszáz sertésből és hétszáz juhból állt, melyeket az Udvari Kamara ősszel Pozsonyban és a környező piacokon elárverezett. Földi maradványait a 20. század elején áthelyezték az újonnan megépített székesegyházi kriptába.

• *Művei (Válogatás):* *Ex exercitiis Octiduanis Anni 1772. Jaurina [...]*, Nagyvárad 1773; *Latin epitaphium az egyetem Budára való áthelyezése alkalmából* (1777); *Kempis Tamás Krisztus követéséről írt könyvének az esztendő minden napjára válogatott tanításai*, Pozsony 1787; *Halottas beszéd, melyet azon alkalmatossággal, midőn néb. Nagy-Károlyi gróf Károlyi Antal úr 1791. eszt. [...] eltemettetett, utánna való napon Szent-Mihály havának 26. Kaplonyban mondott*, Pest és Pozsony 1792; *Halottas beszéd, [...] Kaplony nevezetű helységben 1803. eszt. Pünkösöd havának 23. napján gyászos egyházi szertartással eltemettetett [...]*, Bécs 1803; *Egyházi beszéd, melyet a kalocsai ájtatos iskolák szerzete templomának felszentelése alkalmatosságával 1804. eszt. Kisasszony havának 27. napján mondott*, Kalocsa é. n.; *Egyházi beszéd, melyet [...] a midőn ő herczegsége Hessen-Homburg magyar lovas ezredjének négy új zászlóit szentelné, [...] Debreczen városa meze-*

jén 1819. szept. 26. élő nyelvvél mondott, Debrecen 1819; Latin beszédei 1822. aug. 6, okt. 16, 1825, 1826, h. é. n.; *Litterae pastorales*, h. n. 1823; *Archi-Duci Palatino* (1832–1833-as országgyűlés), h. é. n.; *Reggeli és estéli imádság. Mely a szent emlékü Klobusiczky Péter előbb szatmári püspök, utóbb kalocsai érsek udvarában naponkint végeztetett*, Kalocsa 1891; MESZLÉNYI GYULA (kiad.), *Klobusiczky Péter volt szatmári püspök, később kalocsai érsek szent beszédei*, Szatmár 1906. • *Források*: AAV Archivio Concistoriale, Processus Consistoriales, 208, 218, 248; KFL Kalocsai Érseki Levéltár, Konzisztórium jegyzőkönyvek, Érseki Hivatal iktatókönyvei (I.i.e. A), 45; KFL Oklevéltár, Klobusiczky Péter oklevelei (VIII.I.b.); *Schem. Colocen.* 1975, 29. 136; VISSI ZSUZSANNA ET AL. (szerk.), *Libri Regii. Királyi Könyvek. 1527–1918*, DVD-ROM, Budapest 2006; *Der Adler* 17. 4. 1839; *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung* 22. 12. 1839; *Wiener Zeitung* 21. 9. 1843; *Innsbrucker Nachrichten* 29. 11. 1859. • *Irodalom*: THOMAS BEDCSULA, *Vita Petri Klobusiczky de eadem, metropolitano Colocensis et Bacsensis ecclesiarum canonice unitarum archi-episcopi [...]*, Colocae 1859; GAMS, *Series episcoporum*, 372, 381; HC VII, 156, 356; KOMÁRIK ISTVÁN, *Klobusiczky Péter kalocsai érsek élete*, Kalocsa 1891; LAKATOS ANDOR, *A Kalocsai Főszékeskáptalan Levéltára*, Kalocsa 1998; LAKATOS, *Történeti szemlézet*; LADISLAUS LUKÁCS SI, *Catalogus generalis seu Nomenclator biographicus personarum Provinciae Austriae Societatis Iesu (1551–1773) I–III*, Romae 1987–1988, II. 739; MENDLIK, IX. Pius, 79, 115; MÉL I, 938; MKL VII, 31–32; PNL X, 635; *Schem. Cent.*, 22–28; CARLOS SOMMERVOGEL, *Bibliothèque de la Compagnie de Jésus I–X*, Paris 1890–1909, IV. 1118, IX. 551; SZINNYEI, VI, 573–576; WINKLER, *Történeti összefoglalás*, 42; WINKLER PÁL, *A kalocsai érseki főszékesegyház története 1010-től napjainkig*, Kalocsa 1929, 31–33, 71–76; WINKLER, *A papnevelés*, 29; WURZBACH, XII, 110; L. HOHENEGGER, *Denkmale der Wohltätigkeit des ungarischen Clerus*, Archiv für Geschichte, Statistik, Literatur und Kunst 15 (1824), 76; WILHELM KRATZ S. J., *Exjesuiten als Bischöfe (1773–1822)*, 185–215, Archivum Historicum Societatis Iesu 6 (1937), 205.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 308–311.

TÓTH TAMÁS

III.4.3. KOVÁCS FLÓRIÁN, NAGYDARÓCZI [KOVACH] (1754–1825)

Szatmár, 1822. július 22. – 1825. december 11.

K. 1754. május 4-én született Diósgyőrben (május 7-én keresztelték), kismenesi családba, nagydaróczi Kovács István és Csák Anna szülőkől. Családja 1613-ban II. Mátyás királytól kapott címeres nemeslevelet. Apja Borsod vármegye ügyésze volt, korán meghalt. K. az elemi iskolát és a gimnázium alsó osztályait Egerben, a gimnázium humanista osztályait

Kassán és Szokolcán végezte. 1769. október 17-én, alig 16 évesen belépett a Jézus Társasága novíciátusába, majd 1772-től teológiai tanulmányaira készülve Bécsben bölcsészetet tanult. A rend 1773. évi feloszlata után jogi tanulmányokat folytatott Bécsben, Egerben és Pesten. 1774-ben királyi táblai jegyző lett. Eszterházy püspök intésére 1775-ben visszatért Egerbe, ahol a szeminárium növendékeként folytatta teológiai tanulmányait.

1778. április 18-án Eszterházy Károly egri püspök áldozópappá szentelte. Néhány hónapig gróf Szirmay Antal és János nevelője. 1779-ben Jászberénybe helyezték káplánnak, majd 1783-ban az ungvári katolikus gimnázium tanára lett. Innen ugyanabban az évben ismét Egerbe hívták, ahol a szemináriumban a lelkipásztorkodás tanárává és a püspöki könyvtár segédkönyvtárosává nevezték ki. 1785-ben kinevezték Novaj plébánosává. 1790-től ismét Egerben egyháztörténelmet és kánonjogot tanított, közben érseki szentszéki ügyészként is működött, illetve 1801-ben a gróf Orczy család két fiának nevelője. 1801-től nagykállói plébános, 1802. október 6-án szabolcsi főesperes lett.

1804-ben, a szatmári egyházmegye alapításakor szatmári kanonoki stalumot és egyben nagypréposti kinevezést kapott. Miután Fischer érseket 1807-ben áthelyezték az egri érsekségbe, a székeskáptalan K-t káptalani helynökké választotta. Az új szatmári főpásztor, Klobusiczky 1808-ban az új püspökség általános helynökévé tette meg.

Amikor Klobusiczky püspök Kalocsára került, I. Ferenc király 1821. december 21-én K-t nevezte ki szatmári püspöknek. Az ezzel együtt járó jövedelmek növelésére – elődjéhez hasonlóan – egyúttal elnyerte a gazdagon javadalmazott szentjobbi (Sâniob RO) reális apátságot. Az Udvari Kamara 1822. február 27-én vezette be a püspöki javadalmakba, egyúttal ekkor tette le a Helytartótanács előtt az esküt. A szentszéki megerősítés 1822. április 19-én kelt. Vurum József nagyváradai püspök szentelte püspökké július 22-én Szatmárnémetiben, ünnepélyes keretek között. Valószínűleg ugyanazonnap iktatták be hivatalába.

Hivatalvezetéséről kevés adat áll rendelkezésre. Tehetséges szónok hírében állt, működését azonban korlátozta súlyos reumája. Betegsége miatt 1822-ben a nemzeti zsinatra utazva kénytelen volt félúton visszafordulni. Rövid püspöki működése alatt csupán hét papot szentelt fel. 1825. december 11-én halt meg 71 éves korában. A szatmárnémeti székesegyház sírboltájában temették el.

- *Művei*: Szent Orsolya Társaságának örömmünnepén, Kassa 1798 (prédikáció); *Oratio funebris cum exc. dno Carolo episcopo Agriensi e com. Eszterházy de Galantha, perpetuo in Frankó etc. in cathedr. ecclesia Agriensi solennibus exequiis suprema justa persoluta sunt die 14. kal. Julii 1799*, Agriae 1799.
- *Források*: Szatmárnémeti plébánia levéltára; SzPKL Személyi hagyaték; *Grazer Zeitung* 14. 3. 1822; Magyar Kurír 1825. 12. 30. 355–356; *Schem. Szathmarien.* 1820.
- *Irodalom*: *A Szatmári Püspöki egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejében 1804–1904*, Szatmár 1904, 28–32; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*, 76; GAMS, *Series episcoporum*, 381; HC VII, 356; KMETY ADRIEN–SZÖGI LÁSZLÓ, *Az egri felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1713–1852*, Eger 2021, 121; KONCZ, *Egri*, 140; SARKADI NAGY MIHÁLY–BARTÓK GÁBOR, *Szatmár–Németi szabad királyi város egyházi és polgári története*, Szatmár 1860, 36–38; WILHELM KRATZ SJ, *Exjesuiten als Bischöfe (1773–1822)*, Archivum Historicum Societatis Iesu 6 (1937), 185–215 (205); MKL VII, 280; SZINNYEI, VI, 1222.
- KLIBER, *Bischofslexikon*, 548–549.

† BURA LÁSZLÓ–TENGELY ADRIENN

III.4.4. HÁM JÁNOS (1781–1857)

Szatmár, 1828. április 15. – 1857. december 30.

Esztergom, 1848. június 26. – 1849. július 12. (kinevezett érsek)

H. 1781. január 5-én született Gyöngyösön, iparos családba. Apja Hám József, anyja Pócs Franciska. Az elemi iskolát és a gimnázium három éves alsó tagozatát szülővárosában járta ki 1787–1792 között. A felső tagozatot három év megszakítás után Rozsnyóban és Egerben végezte. Ezt követően felvételt nyert az egri papnevelő intézetbe. Egerben 1798–1800 között elvégezte a két éves bölceleti kurzust, majd 1800–1804 között a teológiát. Az egri püspöki szék üresedése miatt Szányi rozsnyói püspök szentelte pappá 1804. március 17-én. Ezt követően három hónapig káplán volt Pásztón. Szeptember 4-én kinevezték az egri szeminárium tanulmányi felügyelőjévé; ugyanakkor tanított is a teológián. 1807-ben a szeminárium rektorává lépett elő. Amikor a királyi család a háborús helyzet miatt Egerbe menekült, H. Mária Ludovika királyné miséspapja volt. A királyné támogatásával 1817-ben az egri káptalan kanonokja lett. 1827. május 25-én a király szatmári püspökké nevezte ki, amelyet a pápa 1828. január 28-án hagyott jóvá.

Pyrker érsek szentelte püspökké 1828. március 16-án. Székét április 15-én foglalta el.

Közel harminc éves működése során hangsúlyt helyezett a szociális intézkedésekre és a művelődésre. Ezt igazolja többek között a kezdeményezésére alapított Szatmári Városi Szegények Intézete, az Aggápoló Intézet, valamint az egyházmegye nagyobb városaiban, Nagybányán, Máramarosszigeten és Ungváron létesített hasonló intézmények. A szegénygondozás segítésére hozta létre a Szatmári Jótékony Nőegyletet is. 1830-ban letelepítette Szatmárnémetiben az Istenes Szent Jánosról nevezett irgalmasrendi szerzeteseket, rájuk bízva az általa alapított, 1834–1839 között építtetett nyilvános kórház vezetését, amelyhez egy általa alapított gyógyszerár is tartozott. A szerzetesek 1835-ben kezdték meg a szolgálatot. 1842-ben letelepítette a városban a Páli Szent Vincéről nevezett Irgalmas Nővérek Kongregációját is. Kezdetben tíz nővér érkezett a bécsi anyaházból, számukra kolostort és templomot építtetett, amelyet 1846-ban szentelt fel. A nővérek által működtetett lányiskola főképp tisztí és nemesi körökből származó lányokat fogadott be és a maga nemében mintaintézménynek számított: benne mintegy 200 lány számára ingyenesen oktattak „női” munkákat (varrás, kötés, aranyhímzés, háztartás), valamint rajzot, zenét és nyelveket. Ugyanitt katolikus elemi iskolát és tanítóképzőt is létesített, amelyet ugyancsak a nővérek vezettek. Az elődje által építtetett konviktus épületét is kibővítette. A tégláégető munkások gyermekei számára ingyenes oktatást biztosított. H. alatt több építkezés folyt: püspöksége idején fejeződött be a későbarokk stílusú püspöki palota építése. 1833-tól kezdve jelentősen kibővítette, majd klasszicista stílusban átépíttette a székesegyházat, amelyet 1837. augusztus 20-án, Szent István ünnepén szentelt újra. H. megbízásából készült el 1844-ben a Kálváriatemplom és a temetőkápolna is. Püspöksége idején 12 új plébániát és számos iskolát, ezenkívül templomokat és kápolnákat építtetett, többek között Szatmárcsekén, Lázáriban (Lazuri RO) és Pusztadoboson. Az ő példájára terjedt el hazánkban a gyermekek ünnepélyes elsőáldozásának szokása.

1848–1849 politikailag zavaros hónapjaiban H. fontos, de ambivalens szerepet játszott. V. Ferdinánd király a Batthyány-kormány előterjesztésére 1848. június 25-én az 1847-ben elhunyt Kopácsy prímás hivatali utódjának nevezte ki. Viale-Prelà nuncius augusztus 1-én Rómának írt levelében „az egekig magasztalta” H. képességeit. Úgy vélte, H. „telve van Isten Lelkével”, „szentnek” tekintik, és rendelkezik a szükséges előrelátással, az egyházi ügyek átfogó ismere-

tével és a kormány bizalmával. A szentszéki megerősítést azonban különböző okokból kifolyólag sem a bécsi kormányzat, sem a bécsi nunciatúra nem tartotta sürgősnek, a magyar kormány pedig azon volt, hogy megakadályozza azt. Mivel H. pápai prekonizáció nélkül nem akarta hivatalát betölteni, a szatmári egyházmegye irányítását Linczy József nagyprépostra, az esztergomi főegyházmegye ügyeit pedig Kunszt József általános helynökre bízta. Részt vett a magyar országgyűlés ülésein, de csak kivételesen, egyházi ügyekben szólalt fel. Ennek során határozottan kiállt az egyház álláspontja mellett, elutasítva a liberális nézeteket. H. támogatta a független magyar kormányt, ugyanakkor védte a király főkegyúri jogát. Úgy vélte, hogy az új törvényeknek a katolikus egyház tanaival és az apostoli királynak az Anyaszentegyháztól nyert jogaival összeegyeztethetőnek kell lenniük. 1848 nyarán többször is együttműködött a kormánnyal, például a piarista rend ügyében, és támogatta a püspöki kar azon kezdeményezéseit, amelyek közvetíteni próbáltak a király és a kormány között. Törvénytelennek tartotta azonban a vallás- és közoktatásügyi miniszter azon rendeletét, amely szerint a kormány határozatait fel kell olvasni a szószékekről. Sikerült elérnie, hogy a világi papok, a szerzetesek és a falusi tanítók felmentést kapjanak a katonai szolgálat alól. Aktívan részt vett az 1848 szeptemberére tervezett nemzeti zsinat előkészületeiben – például hivatalosan megküldte július 20-án a tárgyalásra javasolt pontokat az egyházmegyéknek – szemben Nádasdy kalocsai érsekkel, aki egyetlen beiktatott érsekként maga szerette volna a szervezési munkákat irányítani. A szeptemberre tervezett zsinatra a zavaros politikai viszonyok és a horvát támadás miatt nem került sor. H. 1848 nyarán küldöttséget vezetett az Innsbruckban tartózkodó udvarba azzal a céllal, hogy meghívják a királyt Magyarországra. A nuncius felszólítására 1849 elején gyűjtést szervezett Magyarország főpapjai és püspökei körében a Gaeta-ba menekülő pápa javára, amelynek eredményeképp mintegy 6000 forint gyűlt össze. Amikor 1849 áprilisában a honvéd csapatok Pesthez közeledtek, H. Bíró László kanonok kíséretében Sopronon keresztül Bécsbe menekült. Amikor Alfred zu Windischgrätz herceg, a császári erők főparancsnoka bevonult a fővárosba, levelet intézett H.-hoz, amelyben a császár iránti hűségre szólította fel a papságot, egyúttal kapitulációra felhívó körlevél kibocsátását rendelte el. H. valóban kiadott egy körlevelet 1849. január 12-én, amelyben papjait Ferenc Józsefet törvényes uralkodónak elismerve a császári kiáltványok kihirdetésére szólította fel. Január 20-án a püspöki kar nevében felszólította a híveket a császári hadsereg iránti engedelmességre, bár úgy látta, hogy nem fogja tudni összegyűjteni azt az egymillió fo-

rintos összeget, amelyet az udvar hadsereg toborzására követelt tőle. A magyar kormány viszont hazaárulónak nyilvánította, megfosztotta hivatalától, és vagyonát elkobozta. Kétségtelen királyhűsége ellenére azonban a bécsi kormányzat is gyanúsaként ítélte viselkedését. Alexander Bach belügyminiszter 1849 közepén kora, hiányzó képzettsége és nyelvismeretei miatt H-t alkalmatlannak tartotta a primási méltóságra, feltételezte azonban, hogy „inkább jellemgyengeségből, mint rossz szándékból” keveredett bele a forradalmi eseményekbe. A bécsi kormányzat 1849. július 12-én megüresedettnek nyilvánította a primási széket, H-t pedig lemondatta. Miután H. Friedrich Schwarzenberg salzburgi bíboros tanácsára július 14-én eleget tett a kérésnek, visszatérhetett korábbi egyházmegyéjébe. Hiába kért kegyelmet Julius Haynau katonai kormányzónál a hazafias érzületű, halálra ítélt Gonczeky János szatmári pap számára, akit 1849 októberében kivégeztek. A császár elleni 1853. évi merénylet után H. a szatmárnémeti szegényház és kórház javára 5000–5000 forintot adományozott azzal a kikötéssel, hogy évente misét mutassanak be az uralkodóért, hálából megmeneküléséért.

H. Szatmárban folytatta pasztorációs munkáját. Kísérletet tett újabb rendek letelepítésére az egyházmegyében. A ferencesek esetében, akik számára rendházat is létesített, nem járt sikerrel; a jezsuiták letelepítéséről azonban 1851-ben sikerült megegyeznie a rend generálisával. A papnevelő intézetben H. kezdeményezésére alakult meg 1856-ban a Mária Irodalmi Társulat, amely a kor „tévedései” elleni nyílt fellépést tűzte ki céljául és később Szent Alajos Társulat néven működött.

H. egész életében aszketikus életmódot folytatott, az éjszakákat ismeretlen okból nem ágyban, hanem félmeztelenül, díványon töltötte. Fokozatos gyengülése ellenére liturgikus kötelezettségeit az utolsóig ellátta. 1857. szeptember 30-án, 77. életévében halt meg Szatmárnémetiben. Bebalzsamozott holttestét érckoporsóba téve 1858. január 7-én temették el a székesegyház kriptájában, szívét azonban az irgalmas rendi nővérek templomában helyezték el. Sírfelirata szerint ő volt az egyházmegye második megalapítója (*Alter Stator Dioecesis*), ugyanis 600 ezer forintba becsült vagyonát az egyházmegyére, valamint a még életében létrehozott jótékonsági alapítványi pénztárra hagyta. A székesegyház idejére Obermayer András nagyprépostot választották káptalani helynöknek. Az egyházmegyében 1896 óta zajló vizsgálatok után Meszlényi püspök 1898-ban Rómában boldoggá avatási perét kezdeményezte, amelyet 1997-ben újra felvettek. Emlékét őrzi Szatmárnémetiben a római katolikus iskolaközpont (Hám Já-

nos Római Katolikus Iskolaközpont), a Hám János Napok című katolikus rendezvénysorozat, valamint egy utca és a székesegyház előtti szobra.

• *Művei*: MESZLÉNYI GYULA (kiad.), *Hám János szatmári püspök szentbeszédei I–II*, Szatmárnémeti 1893; MESZLÉNYI GYULA (kiad.), *Hám János szentbeszédei I–III*, Szatmár 1894–1904; SCHEFFLER JÁNOS (kiad.), *Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848–49-ből*, Budapest 1928 [latin nyelvű emlékiratok magyar fordításban]. • *Források*: SzPKL Historia Domus, Körlevelek, Személyi hagyaték; PL Archivum Ecclesiasticum, Hám akták 1848 (182, 279, 280), Hám akták 1849; PL Archivum Ecclesiasticum, Acta Vicariatus Strigoniensis; PL Archivum Ecclesiasticum, Scitovszky-akták. Cat. 21; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Wiener Kirchenzeitung für Glauben, Wissen, Freiheit und Gesetz* 22. 3. 1853, 29. 1. 1856, 3. 2. 1858; *Schem. Szatbmarien*. 1829, 1830, 1831, 1833, 1835, 1840, 1851, 1853, 1855, 1858, 1864. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Konkordat*; ADRIÁNYI, *Geschichte*; ADRIÁNYI GÁBOR, *Hám János szatmári püspök felmagasztalása és megalázása*, *Miscellanea Ecclesiae Strigoniensis* II (2004) 73–75; ADRIÁNYI GÁBOR, *A Bach-korszak egyházpolitikája*, Kairosz 2009; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*, 40, 76; BREZNAY BÉLA, *Isten Szolgája. Hám János szatmári püspök remélhető kanonizációja*, *Religio* 19 (1893) 9: 20; BURA LÁSZLÓ, *A tisztesség kálváriáján. Hám János élete, személyisége, tanulságai*, *Keresztény Szó* IX (1998) 4. sz.; BURA LÁSZLÓ, *Hám János öröksége*, Szatmár–Németi 1999; BURA LÁSZLÓ–ILYÉS CSABA (szerk.), *Hám János szatmári püspök 1827–1857*, Szatmárnémeti 2007; HC VII–IX; IRSIK FERENC, *Boldog emlékü Hám János szatmári püspök élete*, Szatmár 1894; IRSIK FERENC–BODNÁR GÁSPÁR (szerk.), *Hám János a szent életű szatmári püspök élete*, Szatmár–Németi 1903; FRANCISCUS KESZLER, *Memoria servi Dei Joannis Hám, episcopi olim Szatbmáriensis 1827–1857*, Szatbmari 1893; LUKÁCS, *Vatican*; MIRIAM LYITOVSKÁ, *Srdce v Sredci. O živote satmárskkebo biskupa Jána Háma. Spoločnosť Božieho Slova na Slovensku*, Nitra 1992; MESZLÉNYI ANTAL, *A magyar katolikus egyház és az állam 1848/49-ben*, Budapest 1928, 120–125; N. N., *Compendium vitae Servi Dei Joannis Hám Episcopi olim Szatbmáriensis. 1827–1857*, Szatmár–Németi 1904; SCHEFFLER JÁNOS, *Hám János Szatmár szentéletű püspökének 100 éves jubileuma – 1827–1857*, *Katolikus Naptár* 1927, 48–54; SCHEFFLER JÁNOS, *Hám János szatmári püspök és kinevezett prímás emlékiratai 1848–49-ből*, Budapest 1928; TAMÁSI ZSOLT, *Az 1848-as magyarországi zsinat előmunkálatai*, Megmenekültem az oroszlán torkából. Az erdélyi katolikus egyház a megpróbáltatások idején: 1848, 1948, Budapest–Kolozsvár 2015; WALTRAUD HEINDL, *Die Wiener Nuntiatur und die Bischofsernennungen und Bischofsenthebungen in Ungarn 1848–1850*, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 24 (1971) 413–414; ZAKAR PÉTER, „*Házám sorsa az én sorsom*” *Az Esztergomi Érsekség 1848/49-ben*, Szeged 2003.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 549–554.

† BURA LÁSZLÓ–TENGELY ADRIENN

III.4.5. HAAS MIHÁLY (1810–1866)

Szatmár, 1859. március 6. – 1866. március 27.

H. 1810. április 8-án született a nyugat-magyarországi Pinkafő (Pinkafeld A) mezővárosban, német nemzetiségű családban. Édesapja posztónyíró iparos volt. Az elemi iskolát szülőhelyén végezte; tanítója Széchényi Ferenc katolikus vallási restaurációért küzdő ügynevezett bécsi körének tagja, a reformkori katolikus lelkiség egyik fontos alakjának számító Weinhofer József Mihály plébános volt († 1859-ben, 53 évi pinkafői szolgálat után). H. a gimnáziumot Szombathelyen és Pécsen végezte, majd 1828-ban Szepesy Ignác püspök felvette a pécsi szemináriumba. Filozófiai tanulmányait Pesten végezte és 1830-ban doktorátussal zárta, teológiát ezt követően a bécsi *Pazmaneum* növendékeként tanult. 1834. augusztus 6-án szentelték pappá. Első szentmiséjét Pinkafőn mutatta be, melyen a már halott szülei helyett nagyszülei vettek részt, akik akkor ünnepelték házasságuk 50 éves évfordulóját.

H. kezdetben káplánként szolgált Ozorán, Pincehelyen, Dunaföldváron, majd a pécsi székesegyházban. Itt ismerte fel kiváló szónoki és pedagógiai képességeit Szepesy püspök, ezért 1837-ben kinevezte a pécsi püspöki Líceumba történelemtanárnak. 1843-tól dogmatikát tanított, miközben lelkészi feladatokat is ellátott. 1846-ben kinevezték a pécsi Belvárosi plébánia élére, ahol továbbra is élénk figyelmet fordított az oktatásügyi kérdésekre. 1847. május 1-én Ferdinánd király kinevezte a sümegi Szent Benedek prépostság címzetes prépostjává. 1851. július 2-án belvárosi plébánosként ő tartotta az ünnepélyes köszöntő beszédet a Scitovszky primás által alapított pécsi Miasszonyunk Női kanonokrend zárdája és a hozzá kapcsolódó leányiskola megnyitásakor.

Pécsi éveit Peitler Antal mellett közreműködött Szepesy püspök prédikációinak kiadásában, valamint történelmi, néprajzi és vallási témákban publikált magyar és német nyelven különféle lapokban. H. egész életében kutatta és támogatta a magyar származású, németajkú ügynevezett „hianz”-ok hagyományait, akikről néprajzi tanulmányokat írt, még Karl Czoernig etnográfiai műve (1855–1857) előtt. Terjedelmes kézirat a „hianz” dalokról, szokásokról és hagyományokról elveszett. Jelentős műve *Baranya* című könyve (1845), a reformkori honismereti kutatás és helytörténetírás egyik legjelesebb alkotása. 1852-től kiadta tanára és mentora, Weinhofer írásait, aki 1859-ben püspöki szónoknak is meghívta, és tanára váratlan halála miatt a gyászbeszédet is ő mondta felette.

1853-ban H-t a pesti tankerület ideiglenes oktatási tanácsosává és iskolafelügyelőjévé nevezték ki; hivatali felemelkedése során különféle állami és egyházi kitüntetéseket kapott. A Bach-korszak tanügyi tanácsosaként támogatta a bécsi központi hatóságoknak az iskolarendszer modernizálására irányuló törekvéseit, illetve németesítő politikáját is. Levelező tanfolyamok bevezetésével újjászervezte a tanárképzést. Tanári konferenciákat rendezett. 1857-ig a tanárképzők száma hatra nőtt. Megalapította a *Tanodai Lapok* című, Lonkay Antal által szerkesztett folyóiratot, amelybe maga is több didaktikai, módszertani témájú cikket írt. Ezen felül német nyelvű újságokban és a *Religio* című magyar katolikus folyóiratban teológiai, vallási témájú írásait jelentette meg. Szorgalmazta tanyasi iskolák építését az oktatásban háttérbe szoruló Alföldön (1857-ig összesen 149). Mivel a Lajtán túlról is hívott tanárokat az országba, és a két felső reáliskolában, valamint a kereskedelmi akadémián előírta a német oktatási nyelvet, ellenfelei az iskolarendszer germanizálásával vádolták, emellett hivatalvezetését is túl szigorúnak tartották. Ezek miatt 1861-ben Pesten úgynevezett „macskazenét” szerveztek neki.

H. már 1852-ben és 1857-ben is szerepelt a szatmári püspökjelöltek között. Habsburg Albert főherceg, Magyarország kormányzója támogatta, az egri, a rozsnyói, a szepesi és a kassai püspökök azonban a megüresedett szatmári püspökség betöltésére tett javaslataikban nem említették. Másfelől a kormány Peitler Antal pécsi kanonokot, a bécsi kultuszminisztérium osztálytanácsosát támogatta. A választás során fontos szempont volt, hogy a jelölt ne az egyházmegyéből kerüljön ki, hogy ezáltal „a vezetésben más szellem” nyerhessen teret. Az uralkodó az utolsó pillanatban döntött Peitler ellen és H. mellett, akit 1858. április 18-án nevezett ki szatmári püspökké. A pápa szeptember 27-én erősítette meg a kinevezést. H-t 1859. február 13-án szentelte püspökké Scitovszky hercegprímás Esztergomban; püspöki székét március 6-án foglalta el. A rendszerint a szatmári püspöknek adományozott szentjobbi (Sâniob RO) reális apátság jövedelmeit azonban nem kapta meg, mert a püspökség 40 000–60 000 forint összegű rendes jövedelmét elegendőnek tekintette a kormányzat, és az apátsági javadalmat ezúttal a szerény javadalmazású kassai püspök, Fábry Ignác kapta. Ennek ellenére 1859. áprilisban a kiobbant szárd–francia–olasz háború kapcsán H. nyilvánosságra hozott levelében biztosította arról Albert főherceget, hogy a püspök és a papság kész a legnehezebb áldozatokat is meghozni, javait és vérét áldozni az uralkodóházért, amelynek az egyházmegye fennállását köszönheti.

Elmaradott vidéki egyházmegye főpásztoraként is különösen elkötelezett volt az oktatásügy iránt, és hamarosan végigvizitálta szinte az egész egyházmegyét. Új plébániákat alapított Szinfalu (1859, Sâi RO), Mezőterem (1860, Tiream RO), Ubrezs (1862, Úbrež SK), Lajosvölgyihuta (1863, Huta Certeze RO), Nagyszőlős (1863, Vinohrady UA), Tövisfalva (1863, Trnovec SK) és Szolyva (1863, Swaljava UA) településeken. 1864-ben kinyomtatta a püspökség sematizmusait, történelmi jegyzetekkel ellátva. Egyházkormányzásában azonban egyre inkább eltávolodott az államegyháztól vallott késő-jozefinista nézeteitől. Hivatalviselése első évében konzisztoriális törvényszéket állított fel a házassági ügyek tárgyalására. Az olasz egységmozgalom miatt összezsugorodott Pápai Állam jövedelmeinek pótlására bevezette az úgynevezett péterfillérek gyűjtését az egyházmegyében. 1861-ben kiadta az egyházmegyei alapítványi pénztár kezelésének szabályzatát.

Visszahívta Szatmárba a jezsuitákat, 1863-ban rájuk bízta a szeminárium és a püspöki konviktus vezetését, valamint a teológiai oktatást. A jezsuitákkal fennálló viszonya azonban nem volt feszültségmentes a rend kiváltságainak kérdése miatt. A hittudományi főiskolán kezdeményezésére Mária-kongregáció létesült. 1859-ben új elemi iskolát nyitott Munkácson, amelynek vezetését a szatmári irgalmas nővérekre bízta. Püspöksége alatt befejezte a ferences kolostor elődje által megkezdett építtetését. Mivel a ferencesek letelepítésének terve nem valósult meg, az épületben az irgalmas nővérek kórházat működtettek.

H., a kortársak kritikáját figyelmen kívül hagyva püspökként is folytatta a magyarországi németiség kultúrájának támogatását. A környéken évszázadok óta honos svábok neki köszönhették iskoláik fennmaradását és ezáltal az asszimiláció megátlását.

1866-ban az országgyűlési tárgyalásokra Pestre utazott, ahol súlyos szívbetegség következtében 1866. március 27-én, 56. életében meghalt. A szatmár-németi székesegyház kriptájában temették el április 5-én. Végrendeletében vagyonát egy alapítványra hagyta, amelynek éves jövedelméből a harminc legszegényebb tanítót kellett támogatni. A tanárság gyászével hálálta meg e cselekedetét.

• *Művei: Assertiones ex universa philosophia e praelectionibus Josephi Jonas philos. professoris die 26. Aug. 1830. publice propugnandas suscepit, Pestini [1830]; Fels. első Ferencz austriai császár s magyaror-*

szági apostoli király... 40 évi uralkodásának fényes ünnepére, Bécs 1832; *Baranya ismertetése, földrajza statisztikai és történeti tekintetben*, Pécs 1845; *Beköszöntő beszéd és Antritts Predigt*, Pécs 1846; *Gedenkbuch der k. freien Stadt Fünfkirchen*, Pécs 1852; *Gabe der Liebe, für Freunde und Mitglieder kathol. Gesellenvereine*, Pécs 1857. (Ennek 2. kisebb füzet: *Szeretet adománya. A kath. legényegylet tagjainak olvasmányul*, Pécs 1857); *Előszó*, KEMPELEN GYÖZÖ, *Magyar helyesírás*, Pest 1859; *Hirtenbrief*, Buda 1859. (Püspöki körlevele); *Pauli Szent Vincze leányai. Megbonosítva Esztergomban Nagykeri Scitovszky János bibornokérsek... által 1865. évben*, Esztergom 1865. • *Források*: SzPKL *Historia Domus*, Személyi hagyaték; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Salzburger Kirchenzeitung* 12. 5. 1859; *Kronstädter Zeitung* 5. 12. 1860; *Neue Freie Presse* 30. 3. 1866; *Das Vaterland* 12. 4. 1866; *Sion* 28. 7. 1866; *Oesterreichische Ehrenhalle* 41 (1867); *Religio* 25 (1866) I: 208; *Schem. Szatbmarien*. 1858, 1864, 1870. • *Irodalom*: *A Szatmári Püspöki egyházmegye emlékkönyve fennállásának századik esztendejében 1804–1904*, Szatmár 1904, 42–48; ADRIÁNYI, *Bach-korszak*, 60–61; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*, 77; BARTÓK GÁBOR, *Szatmár–Németi története*, Szatmár 1860; BOROVSKY, *Szatmár vármegye*, 118; BURA LÁSZLÓ, *A jezsuiták Szatmáron (Szatmárban)*, [Uő] (szerk.), *Vizsgáljuk meg ezek okát! Szatmári művelődéstörténeti és egyháztörténeti tanulmányok*, Csíkszereda 2007, 145–147; FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; FERENCZI JAKAB–DANIELIK JÓZSEF, *Magyar írók életrajza*, Pest 1856, 178–179; GAMS, *Series episcoporum*, 381; HC VIII, 532; ILLYÉS, *Jubileumi sematizmus*, 43–44; MÉL I, 652; MKL IV, 439; ÖBL; PNL VIII, 480; RNL IX, 250; RICHARD ROTTER, *Michael Haas. Bibliographische Skizze*, Ofen 1859; SZIKLAY JÁNOS, *Dunántúli kulturmunkások. A Dunántúl művelődéstörténete életrajzokban*, Budapest 1941; SZINNYEI, IV, 206; SZÖGI LÁSZLÓ, *A pécsi felsőoktatás intézményeinek hallgatói (1714) 1782–1852*, Pécs–Budapest 2016, 128; TEMPFLI IMRE–SIPOS FERENC, *A szatmári római katolikus egyházmegye író papjai*, Szatmárnémeti 2000; VERÉDY KÁROLY, *Paedagogiai encyclopaedia*, Budapest 1886, 349–350; WURZBACH.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 554–556.

† BURA LÁSZLÓ–TENGELY ADRIENN

III.4.6. BÍRÓ LÁSZLÓ, KÉZDIPOLÁNYI (1806–1872)

Szatmár, 1867. április 18. – 1872. január 21.

1806. január 6-án született Nagysomkúton (Șomcuta Mare RO), székely kisnemesi családba. Apja kézdipolányi Bíró József tanító, később postakeze-lő, majd a Teleki grófi család gazdatisztje; anyja Zsigavényi Anna. B. gyermekkorában beszédhibás volt. Az elemi iskolát és a gimnáziumot Nagyba-

nyán (Baia Mare RO), utóbbi a minoritáknál járta ki. A kétéves filozófiai képzést szeminaristaként az egyházmegyei líceumban végezte el 1823–1825 között, majd a pesti Központi Szemináriumban teológiát tanult, kiváló eredménnyel. Egyik tanára, Imre János így méltatta: „Itt küldöm Birót, az egész egyetemi ifjuság tükörét, ki midőn nyilvános vizsgáit tette, az egész hallgatóság figyelmét leköté és mindnyájunk lelkét és becsülését magával viszi.” Hám püspök 1829. november 1-én szentelte pappá Szatmárnémetiben.

Rövid ideig Vállajon és filiájában, Mérken volt káplán, de a következő évben (1830) Nagybányára került, szintén káplánnak. Közben Pesten 1830. szeptember 29-én teológiai doktorátust szerzett. 1831-ben áthelyezték Szatmárnémetibe, ahol a Papnevelő Intézet tanulmányi felügyelője lett, illetve filozófiai tárgyakat is oktatott. 1833-tól rendkívüli jogtanárként is működött, 1837-től szentírástudományt tanított. Ugyanabban az évben szentszéki ügyvéd, majd a következő évtől szentszéki ülnök és 1843-tól házassági kötelékvédő lett. 1845. december 2-án Hám püspök előterjesztésére V. Ferdinánd király székesegyházi kanonokká nevezte ki. 1847-ben a káptalan követeként részt vett az utolsó rendi országgyűlésen. Hám püspök 1848-as prímási kinevezése után oldalkanonokként mindvégig mellette tartózkodott. Miután Hám püspökkel együtt visszatért Szatmárba, a püspök legközelebbi munkatársaként és bizalmasaként fokozatosan haladt előre a hivatali ranglétrán. Az 1851. évi sematizmus szerint a két székesegyházi főesperes egyike a székeskáptalanban és valóságos főesperes a székesegyházi főesperességben. 1855-ben vértesszeresztúri címzetes apát, 1862-ben a Királyi Tábla prelátusa, 1865-ben scardonai választott püspök és a Magyar Királyi Helytartótanács tanácsosa, 1866-ban a Magyar Királyi Udvari Kancellária udvari tanácsosa lett.

B-t 1850 után különféle befolyásos állami és egyházi méltóságokra jelölték (Kassa, Szombathely 1852, Győr 1857, Erdély 1864, Székesfehérvár 1866). Szatmár esetében 1857-ben, Hám püspök halála után – bár kanonok, székesegyházi főesperes és Hám püspök bizalmas tanácsadója volt – nem jött szóba, mivel Hám egyházkormányzása utolsó éveinek ellensúlyozására egy külső személyt, s ezáltal „más szellemiséget” akart a kormányzat az egyházmegye élére. Amikor viszont 1866-ban Haas püspök halála után az esztergomi és az egri érsek is határozottan B. mellett érvelt, Ferenc József király 1866. szeptember 14-én kinevezte szatmári püspökké. A kiegészítés előtt nem sokkal magyar kancellárrá kinevezett Majláth György († 1883)

meg volt győződve arról, hogy ezáltal nemcsak „az ottani káptalan és az egész egyházmegye, hanem az egész magyar klérus kívánsága” is teljesült. Az 1867. február 22-i szentszéki megerősítést követően április 11-én Bécsben szentelte püspökké a bencés Mariano Falcinelli Antoniacci pápai nuncius (1863–1874). Székét április 18-án, nagycsütörtökön foglalta el Szatmárnémetiben.

B. püspöksége a már meghirdetett I. Vatikáni Zsinat jegyében telt. B. a zsinatot eleve hűvösen fogadta. Ettől függetlenül kollégáival és egyben barátaival, Perger kassai és Zalka győri püspökökkel elfoglalta szállását a *Via del Corso*-n Rómában, és egy 1870. évi két hónapos húsvéti szabadság kivételével folyamatosan részt vett a zsinaton. Pergerrel és Zalkával több alkalommal fogalmaztak meg közös beadványt. A megálapodások és a szavazások során a magyar püspöki kar többségét követte, alapvetően elfogadta a pápai tévedhetetlenség dogmáját, de kihirdetését nem tartotta célszerűnek, ezért 1870. július 17-én, még a döntő szavazás előtt távozott Rómából. Mégis, B. volt az egyik első főpásztor, aki a híveket körlevélben tájékoztatta a zsinati dekrétumokról és az új dogmáról (1870. augusztus 1.). 1871. április 24-én szó szerint is közzétette a zsinati dekrétumokat.

1868 és 1870 között csaknem minden főrendiházi ülésen részt vett a fővárosban, ezekben a hetekben a kapucinusoknál szállt meg szerény körülmények között. Ugyanakkor az egyházmegyét eközben is személyesen kormányozta. Küzdött a liberális politikai irányzatoknak a vallást és iskolaügyet érintő törekvései, valamint az egyházi autonómia mozgalom ellen. 1867-ben és 1870-ben B. volt az, aki rendszeresen jelentést tett Mariano Falcinelli Antoniacci bécsi nunciusnak a magyar katolikus autonómia mozgalomról, és ezzel feltehetőleg hozzájárult a Szentszék elutasító magatartásához. Deák Ferencsel és Eötvös József kultuszminiszterrel fennálló jó kapcsolatának köszönhetően elérte, hogy az 1868. évi, a keresztény felekezetek egyenjogúságát hirdető, a felekezeti oktatást, a vegyes házasságot és az egyházak önkormányzatát szabályozó törvénycikkeket a katolikus egyház szellemiségében fogalmazzák meg. B. 1869-ben levelet intézett a nunciushoz, amelyben kifejtette, hogy az egyház részéről nem lenne szabad több olajat önteni a tűzre, és helyteleníteni a magyar püspöki kar álláspontját, amikor az a vegyes házasságok esetében lemond a gyermekek katolikus nevelését biztosító írásbeli nyilatkozatokról.

Igen nagy lelkiismeretességgel végezte papi teendőit: naponta misézett és ünnepeken maga tartotta a prédikációt is. Végiglátogatta szinte az egész egyházmegyét, mígnem kialakuló betegsége lehetetlenné tette útjai folytatását.

Sokat jótékonykodott, például a Tanítóképző Intézet céljaira évente 3070 forintot, 69 tanuló részére évenként 5273 forintot adományozott. Az ő kezdeményezésére jött létre a Szent József Árvaház lányok számára. Életmódja egyszerű volt, de Isten házában szerette a gazdagságot, ezért gyakran adakozott a templomok számára, például 1871-ben újjraaranyoztatta a székesegyház oltárait. Püspöksége alatt két egyházmegyei konferencián foglalkoztak az idős papok jobb ellátásával és a szegény ifjak oktatásával, mely célokra életbe léptette az úgynevezett egyházmegyei élőtőkét. Egyházi tanítók, tanítónők és óvónők részére 1300 forintos alapítványával nyugdíjalapot hozott létre. B. püspöksége alatt jött létre az egyházzenei hagyományokat ápoló Cecília Egyesület.

1871 nyarától B. egészségi állapota hirtelen megromlott. December 8. után már csak szobájában tudott misézni. 1872. január 21-én, 66 évesen halt meg. A székesegyház sírboltjába helyezték örök nyugalomra január 25-én, de szívét a szatmári irgalmas nővérek templomának sírboltjában őrzik, ugyanott, ahol Hám püspök szívét. Meglepően korai halála miatt Falcinelli nuncius és Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter is sajnálatát fejezte ki. Utóbbi azt remélte B. hivatali utódjától, hogy „követi és tovább viszi majd [B.] csöndes, ám tartósan áldásos tevékenységét [...]”. A pápai követ B. személyében megbízható informátorát veszítette el. Adriányi szerint a nunciushoz befutó jelentésekből egy „jószívű, okos, őszinte és aktív” főpásztor képe rajzolódik ki, aki reálisan ítélte meg a helyzetet.

• *Műve*: Szent beszéd, Bécs 1867. • *Források*: SzPKL Historia Domus, Személyi hagyatéki; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; *Das Vaterland* 10. 10. 1869; *Wiener Kirchenzeitung* 10. 2. 1872; *Schem. Szathmarien*. 1830, 1831, 1833, 1840, 1851, 1853, 1855, 1858, 1864, 1870; SMOCZER IGNÁC, *Gyászbeszéd kézdi-polányi Bíró László püspök felett*, Pest 1872. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, *Vaticanium*; BALOGH–GERGELY, *Egyházak*, 77; BURA LÁSZLÓ, *Arcképek a Szatmári Római Katolikus Egyházmegyéből*, Nagyvárad 1998, 12–13; GULYÁS, III, 41; HC VII–IX; ILLYÉS, *Jubileumi sematizmus*, 44–46; MKL I, 842; RNL IX, 250; *Schem. Szathmarien*. 1893, 63; *Schem. Cent.* 50–56.

• KLIEBER, *Bischofslexikon*, 556–559.

† BURA LÁSZLÓ–TENGELY ADRIENN

III.4.7. SCHLAUCH LŐRINC [VON LINDEN] (1824–1902)

Szatmár, 1873. október 2. – 1887. május 26.

Nagyvárad, 1887. augusztus 24. – 1902. július 10.

*Bíboros: 1893. június 12., a San Girolamo dei Croati presbiter bíborosa:
1894. május 21.*

1824. március 27-én született a többnyire németek lakta Újaradon (Aradul Nou, 1948-tól Arad RO része), jómódú dunai sváb család hatodik gyermekeként. Apja, Schlauch Pál elismert építész, anyja Jost (Joszt) Katalin, aki 1829-ben, 38 évesen nyolcadik gyermekének szülésébe belehalt. S.-nak a későbbiekben további négy féltestvére született. 1893-ban, a bíborosi kinevezéséről tudósító jelentések alkalmából S. a sajtó egy informátorával írásban közölte, hogy nem sváb parasztoktól származik, hanem a von Linden régi német nemesi családból, melynek – nem használt – címere vörös-fekete-arany színű. S. sürgetésére apja követte papi pályára lépő fiát szolgálati helyeire, egészen 1870-ben bekövetkezett haláláig. Holttestét 1892-ben átszállították abba a temesvári mauzóleumba, melyet fia építtetett számára. S. az akkor két osztályos német nyelvű elemi iskolát, majd a gimnázium alsóbb osztályait az aradi minoritáknál járta ki. A magyar „államnyelv” elsajátítása céljából apja a felsőbb évek elvégzésére a tisztán magyar ajkú Szegedre küldte az ottani piaristákhoz. 1842-ben 44 pályázó közül 17 papnövendéket – köztük S-t – vettek fel a csanádi egyházmegye klerikusai közé. Lonovics József püspök, felismerve S. tehetségét, a pesti Központi Szemináriumba küldte tanulni. Itt az Egyházirodalmi Iskola tagjaként írásaival hívta fel magára a figyelmet. Miután a pesti egyetemen befejezte teológiai tanulmányait és letette dogmatika szigorlatát, 1846-ban a püspöki kúriában levéltáros lett. A szentelési korhatár eléréséig a temesvári Jogakadémián tanult. Az irodaigazgatói és az általános helynöki feladatokat ekkoriban Mihalovics József, későbbi zágrábi püspök, és Fábry Ignác, majdani kassai püspök látták el. Lonovics József csanádi püspök szentelte áldozópappá 1847. április 3-án Temesvárott. 1847 közepétől 1849-ig Nagyszentmiklóson (Sânnicolau Mare RO) volt káplán. Itt a körülményekhez képest igen sok könyvet szerzett be, ami ellen egyik híve panaszt emelt.

S. az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc idején egy alkalommal gyűjtő hangú beszédet intézett a néphez és emiatt a hatóságok látókörébe ke-

rült. Fábrý káptalani helynök gyakori áthelyezéssel mentette meg a felelősségre vonás alól: 1849-ben Oravicán (Oravița RO), 1850–1851-ben Pécskán (Pecica RO), 1851-ben Nagyszentmiklóson, majd Temesvár-Belvárosban volt káplán. 1850 októberében Pesten magán- és államjogból, valamint általános és nemzetközi jogból szigorlatot tett. Emellett a püspöki líceumban teológiai tárgyakat tanított és a szegények ügyvédje, majd 1853-ban egyházmegyei ügyész, helyettes zsinati vizsgáló, valamint szentszéki ülnök lett. Bár kérvényezte a bécsi oktatásügyi minisztériumnál, hogy a hátralévő vizsgák alóli felmentéssel jogi doktorátust szerezhessen, ezt a minisztérium 1858-ban visszautasította. S. 1859-ben felmentést kért kúriai tisztségei alól és Mercyfalva (Carani RO) plébánosa lett. 1863-tól gyarmathai (Temesgyarmat, Giarmata RO) plébános és a temesi felső esperesi kerület esperese. 1867-ben kánonjogi doktorátust szerzett, disszertációját *Az egyházjavadak jogczíméről hazánkban* címmel írta. A katolikus autonómia mozgalom 1868. és 1870. évi gyűlésein a csanádi egyházmegyei papság követeként vett részt. Már ekkor kitűnt kiváló szónoki képességével és országosan ismertté vált. 1871-ben az *Észrevételek a katolikus congressus bizottságának király ő felségéhez 1871. esztendei junius 12. benyújtott kérvényére* című röpiratra írt *Választ*. Ebben különösen a tervezett katolikus autonómia jogkörére és az államhoz való viszonyára vonatkozóan fogalmazott meg észrevételeket. Az autonómia kérdésében a többségi állásponttal értett egyet. A világiaknak kétharmados befolyást juttatott volna, a vallás-és tanulmányi alapokat az autonómia hatáskörébe akarta utalni, mivel ezek túlnyomóan katolikus egyházi vagy nonon alapszanak. Ugyanakkor a főfelügyeleti jogot meghagyta volna az államnak. E munkája, valamint a kongresszusokon tartott beszédei, hozzászólásai is hozzájárulhattak ahhoz, hogy 1872-ben a budavári Mátyás-templomban őt kérték fel a Szent István napi beszéd tartására. Ugyanebben az évben az uralkodó a csanádi káptalanba olvasókanonokká nevezte ki.

Miután az ultramontán beállítottságú szatmári főpásztor 1872 januárjában váratlanul elhunyt, helyére olyan utódot kerestek, aki „követi és tovább viszi Biró László püspök csöndes, ám hosszú távon kiható áldásos tevékenységét”. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter (1872–1888) úgy vélte, hogy figyelemmel a püspökség fiatal tradíciójára, sürgető szükség van „a népnevelés és a közművelődés” emelésére. Úgy vélte, hogy ezt „csak egy buzgó és anyagi javakkal bőségesen ellátott főpásztor tudja véghezvinni, mivel az egyházmegye lakossága nemzeti és felekezeti szempontból nagyon

vegyes és a püspök ott egyházi és politikai szempontból is egy misszionáriushoz hasonló feladatot lát el”. Erre a hercegprímással egyetértésben a még csak 48 éves S.-t jelölte, akinek kiemelte plébánosként, helyettes esperesként, iskolaigazgatóként, szentszéki tanácsosként és kanonokként szerzett pasztorális tapasztalatait, műveltségét és a királyi házhoz való hűségét. A kinevezésre 1873. március 17-én került sor, melyet a pápa 1873. július 25-én erősített meg. Püspökké Simor János prímás szentelte szeptember 21-én az esztergomi bazilikában, a társszentelők Schopper György rozsnói és Pauer János címzetes olympiai püspökök voltak. Ünnepeyles beiktatására és a papsághoz intézett székfoglaló beszédére („Tudomány és erény”) 1873. október 2-án került sor. S. már 1873 májusában elérte, hogy „a prekonizáció és a berendezkedés magas költségeinek” fedezése céljából a király általi kinevezés napjától kezdve élvezhesse a püspöki jövedelmeket, „mivel nem rendelkezik magánvagyonnal és csekély plébánosi és kanonoki javadalmából mindezt nem tudja fedezni”.

Egyházkormányzásának kezdetétől fogva feladatának tekintette az egyházmegye igazgatásának fejlesztését és hatékonyságának növelését. Ebben kulcsszerepet tulajdonított az espereseknek, akiket 1874-ben hívott össze először, hogy a fennálló problémákat és ügyeket megbeszéljék. Ugyanebben az évben megújította és egységesítette az esperességekben az esperesi koronák rendjét, az esperesi kerületek látogatását és az esperesi iskolalátogatások rendjét. Mindezekről jegyzőkönyv vezetését írta elő, amelyhez mintát is adott. 1874. és 1878. évi rendeleteivel szabályozta a templompénztárak számadásának elkészítési módját is. 1877-ben, 1882-ben, illetve 1886-ban az alapítványi pénztárak kezelésével kapcsolatos szabályzatot adott ki. 1885-ben az anyakönyvek vezetésére is iránymutatást adott. Ugyanebben az évben ismét esperesi értekezletet tartott, amelyen többek között a papnevelés, a papi lelki gyakorlatok és a plébániaátadás kérdéseit vitatták meg. 1886-ban a plébános és a káplán viszonyát rendező rendeletet adott ki. A káplánok illetékét 200 forintban határozta meg. Az ungi főesperességet három esperességre osztotta, és 1874-ben felállította a halmi (Halmeu RO), 1886-ban a nagymadarászi (Mădăraș RO) plébániát. 1886 augusztusában a püspöki palotában a jezsuiták vezetésével lelkigyakorlatot rendezett a papság részére. 1876-ban az egyházmegyei iskolák és tanítóképzők számára adott ki szabályzatot. Székhelyén az internátussal összekötött tanítóképző épületét felújíttatta. S. 24 000 forintért megvásárolta Török János államjogász több mint 11

ooo kötetet és 2300 füzetet, egyéb nyomtatványt tartalmazó könyvtárát. A püspöki könyvtárat róla nevezték el „*Laurentiana*”-nak. A székesegyház déli tornyában lourdes-i barlangot rendeztetett be.

S. szatmári főpásztorként is aktív közéleti szerepet vállalt, országos és helyi egyesületeket vezetett. Alapító tagja volt többek között az Országos Pázmány Egyesületnek és a Budapesti Újságírók Egyesületének. Nagyhatású, csiszolt beszédeivel reagált a kor kérdéseire és a főrendiházban a püspöki kar szószólója lett. A liberális sajtó S. sikeres agitációjával hozta összefüggésbe, hogy 1883-ban megbukott a zsidók és keresztények házasságáról szóló úgynevezett Tisza-Pauler törvény. 1877-ben az 1861-ben többek között a moldvai és bukovinai magyarok támogatására, nyelvük, kultúrájuk, hitéletük, nemzettudatuk ápolására létrehozott Szent László Társulat elnökévé választották. E minőségében ügyes propagandával és okos szervezéssel segítette a társulat kibontakozását, melyet évente 500 forinttal maga is támogatott. Serafino Vannutelli bécsi nuncius (1880–1887) 1884-ben visszafojtott kritikával Rómába küldte S.-nak a társulat budapesti nagygyűlésén mondott beszédének („*Az egyén megbékélése a vallással és az állam megbékélése az egyházzal*”) olasz fordítását négy példányban, feltételezve, hogy S. a prímási méltóságra törekszik. 1893-ban, miután lemondott az elnöki tisztségről, az egyelet tiszteletbeli elnökévé választották. 1881-es megalakulásától kezdve az országos Vörös-Kereszt Egyesület alelnöke volt, 1882-ben pedig az ekkor megalakuló szatmármegyei Széchenyi Társulat tiszteletbeli elnökévé választotta. A társulat fő célkitűzése a magyar nyelv, kultúra és szellemiség terjesztése volt a szatmári püspökség területén nagy számban élő nemzetiségiek körében. Ennek eszközeként szolgált az esti iskolák, a kisdedővók, a könyvtárak felállítása, valamint a társulat szellemiségét képviselő iskolák, illetve tanárok és diákok támogatása. A társulat céljaira először évi 50 forintot fizetett, majd nagyváradi püspöki kinevezését követően 1000 forintos alapítványt tett. Egyházi és nemzeti elkötelezettségéért több kitüntetést és rendet nyert el, 1885-ben pedig a budapesti egyetemen tiszteletbeli teológiai doktorrá avatták.

1887 áprilisában Trefort vallás- és közoktatásügyi miniszter S.-t javasolta a hivatalba lépése után néhány hónappal elhalálozott Ipolyi Arnold nagyváradi főpásztor hivatali utódjának. „Kifogástalan egyházi lelkülete” és „egyetemes műveltsége” alapján képesnek tartotta arra, hogy elődjétől „átvegye az egyházi és társadalmi megújulás alig megkezdett művét [...] és

véghezvigye azt.” A kinevezésre 1887. április 8-án került sor, a pápa a május 26-i konzisztóriumon erősítette meg az áthelyezést. Ünnepélyes beiktatását augusztus 24-én tartotta. Székfoglaló beszédében egyházkormányzása alapjának a király iránti hűséget és a pápa iránti hódolatot nevezte meg. Általános helynökévé egykori homiletika tanárát és spirituálisát, Nogáll János címzetes püspököt tette meg. Ugyanabban az évben a fennállásának 25. évfordulóját ünneplő Szent László Társulat nevében 1500 aranyfrankot küldött péterfillér gyanánt Rómába; 1888-ban részt vett XIII. Leó 50 éves papi jubileumi ünnepségén Rómában.

Első, 1888-ban kiadott rendeletei azt mutatják, hogy – követve a Szatmárban bejáratott eljárást – a nagyvárad egyházmegyében is az igazgatás átláthatóbbá tételére törekedett. Ezekben ugyanazokat a témákat és alapelveket láthatjuk visszaköszönni, mint a szatmáriakban: sorra vette az esperesi koronák megtartásának, az esperesi látogatások és iskolalátogatások elvégzésének módját, részletes utasítást adott az egyházi számadások elkészítésére és az anyakönyvek vezetésére vonatkozóan. 1891-ben a munkaképtelenné vált egyházmegyei papok ügyét is rendezte egyházmegyei törvény kibocsátásával. Eszerint a meglevő nyugdíjas alap elegendő a költségek fedezésére, így nem kell a papságot megadóztatni. Három nyugdíjosztályt különített el, különböző összegekkel (1000, 800, 600 forint), ahová érdemeik szerint sorolta az egyházmegyei hatóság a nyugdíjazást kérelmező papokat. Amennyiben valaki máshonnan kapott nyugdíjat, akkor annak összege maximum 1000 forintig volt kiegészíthető. Kényszernyugdíjazás esetén az igénylő csak 400 forintos kegydíjra volt jogosult. S. új egyházmegyéjében nagy hangsúlyt fektetett az egyházi és a világi oktatásra. Püspöksége kezdetén saját költségén kibővítette a szemináriumot és új kápolnát létesített benne. 1891-ben Nagyvárad-Újvárosban kiseddóvónő-képző intézetet alapított, melynek vezetésével az irgalmasrendi nővéreket bízta meg. 1898-ban az intézetet óvodával és polgári lányiskolával bővítette ki. 1899-ben 30 ezer forintot adományozott Debrecen városának egy apácák által fenntartott leánynevelő intézet létesítésére. A debreceni négyosztályos gimnázium nyolcosztályossá bővítéséhez 150 ezer forinttal járult hozzá, a szilágyssomlyói (Șimleu Silvaniei RO) négyosztályos gimnáziumnak pedig visszaszerezte a nyilvánossági jogot. A püspökség kormányzásában legfőbb bizalmasa Fetser Antal kanonok volt. Az egyházmegye pénzügyeinek rendezése után több mint 100 000 forint összegű alapítványt tett a püspökség költségeinek biztosítására. A magyar egyház részére tervezetet dol-

gozott ki a kongrua szabályozására és a papi fizetések általános emelésére, amely azonban nem valósult meg. A finanszírozási modell központi eleme a magyar püspöki kar birtokaival fedezett nagyszámú hitel lett volna. Saját rendelkezéseivel legalább a nagyváradi püspökségben gondoskodott a pap-ság anyagi helyzetének javításáról. S. elvileg ellenezte a munkások kizsákmányolását és kiállt az új egyházi társadalmi tanítás mellett, a gyakorlatban azonban visszautasította a munkásság haszonrészesedését vagy a nyolcórás munkanapra irányuló követelését.

A közeletben nagyváradi püspökként is jelentős szerepet vállalt. Korábbi országos tisztségei mellett az 1887-ben a szegény betegek ingyenes gyógykezelésére megalakult budapesti Poliklinikai Egyesület, valamint a vatikáni magyar vonatkozású történeti források feltárására és kiadására 1882-ben létesült *Monumenta Vaticana* vállalkozás elnöke lett. 1889–1892 között a Magyar Királyi Zeneakadémiának volt az elnöke. Simor hercegprímás 1891. évi halálát követően S. a kormány egyik jelöltje volt az ország legfőbb egyházi méltóságára. A főrendiházban a főpapság szóvivője, a közjogi és felirati bizottságok és a delegációk tagja volt. A kultúrharcban többször is felszólalt a felsőházban a katolikus érdekek védelmében. 1893-ban „Az egységes polgári házasságról” szóló törvényjavaslatra tett felterjesztését egyházmegyéje minden papjának szétküldte. Ebben egyenként sorra véve és megcáfolva a törvényjavaslatnak a polgári házasság bevezetésének szükségessége mellett érveit kifejtette, hogy a polgári házasság minden formája sérti a keresztények vallásos érzelmeit, lelkiismereti szabadságát, negatívan hat a nép vallásos életére, így magára az államra nézve is káros. Novemberben ennek kapcsán történelmi-egyházjogi memorandumot tett közzé a polgári házasságról egy eredetileg az uralkodó részére kidolgozott szakvéleménye alapján, amelyben kifejtette az egyház álláspontját. A vita lecsengése után azonban a politikai vezetéssel fennálló további jó viszony képviselőjévé és a Katolikus Néppárt felekezeti elnöke lett. A párt ily módon Nagyváradon nem tudott meggyökerezni. 1892-ben Szent László király († 1095) szentté avatásának 700 éves és Várad török uralom alóli felszabadításának 200 éves jubileuma alkalmából hermát készíttetett a szent ereklyéi számára; a székesegyházban elhelyezett ereklyetartó hasonlított a régi, Győrben őrzött Szent László-hermához. A következő évben a káptalannal együtt szobrot emeltetett a szent tiszteletére; Tóth István szobrász alkotását eredetileg a Szent László téren, majd a székesegyház előtt állí-

tották fel. A székesegyházba új főoltárt, két hivatali elődje emlékére szobrot állíttatott. A püspöki rezidencia mellett parkot létesített, amelyet később róla neveztek el (ma Petőfi park).

S. 1889-ben állítólag elnyerte a király különleges kegyét, amiért azonnal az öngyilkos Rudolf trónörökös egyházi temetése mellett foglalt állást; végül ő is kapta meg ezt a feladatot. Az 1893. június 12-i titkos konzisztóriumban a pápa S.-t bíborossá kreálta, címtemploma 1894. június 12-én a *S. Girolamo degli Schiavoni* lett. Migazzi váci püspök († 1803) óta ebben a kitüntetésben csak magyar érsekek részesültek. A pápa kinevezte a Püspöki és Szerzetesi, az Index, a Ceremoniális és a Tanulmányok Kongregációja tagjává. Tekintettel kitüntetésére az egyházfő a székeskáptalannak a *cappamajor* viselését engedélyezte. A bíborosi méltóság okán S. a főrendiház szavazóinak listáján a második – a hercegprímás utáni és az érsekek előtti – helyre szeretett volna kerülni, de hiába próbálta igényét elismert állam- és kánonjogászok által megfogalmazott átfogó szakvéleményekkel keresztülvinni. A millenniumi ünnepségek évében, 1896 januárjában XIII. Leó pápa levelet írt neki, majd májusban a magyar püspöki karnak. Az ünnepség alkalmából S. carrarai márványból új főoltárt állíttatott a székesegyházban. 1897-ben, nagy pompával ünnepelte 50. papi jubileumát és ebből az alkalomból az eddigi alapítványok mellett egy több mint 200 000 koronás iskolai alapítványt is tett. Ugyanebből az alkalomból jelentős összeget áldozott a Nagyváradhoz közeli Biharpüspökiben (Episcopia Bihor RO) Szent Lőrinc tiszteletére emelt nagyméretű templom javára. S. az évek során több neves művésszel készíttetett magáról portrét (például Benczúr Gyula, Anton Zilzer).

Az évek óta veseproblémával küzdő S. az 1880-as évektől kezdve rendszeresen kúráltatta magát Bad Ischl-ben. 1902 januárjában kérésére segédpüspököt kapott Radnai Farkas személyében, az 1899-ben elhunyt Nogáll János helyére. A számos egyházi és állami kitüntetésben részesült S. 1902. július 10-én, 79 évesen hunyt el Nagyváradon, 46 napi betegség után. 14-én került sor a nyilvánosság előtt holttestének beszentelésére a püspöki rezidencián, majd a gyászszertartásra a székesegyházban. Földi maradványait végakarátának megfelelően külön vonattal szállították Temesvárra, ahol a következő napon nagy pompával a belvárosi temetőben, az általa építtetett családi síremlékben helyezték el. A neogótikus kápolna ma a katolikus ravatalozó kápolnája, amelynek egyik fülkéjében az elhunyt bíborosi kalapját őrzik.

Végrendelete szerint hagyatékának a rendelkezésére álló részéből fele-fele arányban részesült egy tanítóképző és S. „szegény rokonai”, akiknek ezzel kb. 80 000 korona, valamint S. ruha- és ezüstműje jutott, míg az általa beszerzett berendezési tárgyak a palotában maradtak. Halála időpontjában két fivére, egy hajadon és egy házas lánytestvére élt. Ugyanabban az évben egy újság jelentést tett S.-nak egy teljesen tévútra jutott rokonáról, Lajosról, aki egész életében jelentős támogatást kapott S.-tól és egyszer – sikertelenül – revolverrel támadt rá.

A liberális sajtó S.-t finom, elegáns jelenségként mutatta be, aki szalont tartott fenn, és előszeretettel lépett kapcsolatba magasabb körökkel. Részletes megemlékezései szerint S. harcias egyházférfi, azonban egyúttal lelkes hazafi is volt; a „római egyház apostola” „mindig egyúttal a nemzeti eszme apostolaként is helytállt”. Radnai segédpüspök Rómába írt gyászjelentésében a következő elmés mondattal jellemezte S.-t: („*Schlauch bíboros nagy úr volt. Olyannyira, hogy midőn a mennybe jut, oda is kocsin fog menni*” („*Un grand-seigneur. Le Cardinal de Schlauch ira en ciel, mais il ira en carosse*”).

• *Művei*: Válasz az «Észrevételek a katolikus congressus bizottságának király ő felségéhez 1871. esztendei junius 12. benyújtott kérvényére», Temesvár 1871; *A bukovinai és csángó magyarok, és a Szent-László-Társulat feladata: Schlauch Lőrincz elnöki megnyitó beszéde a Szent László-Társulat 1883. szept. 27. Közgyűlésén*, Budapest 1884; *Himni és tudni: egyházi beszéd a nagyváradi kir. jogakadémia száz éves jubileuma alkalmából*, Budapest 1889; *Dr. Schlauch Lőrincz püspök beszédei*, 1–4, Budapest 1890–1898. • *Források*: NRKEL Püspöki körlevelek 1887–1902; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiasticae, Publico-ecclesiasticae, 163, 169, 170; RNL Bihar Fd 3, Episcopia romano-catolica de Oradea, Acta Ecclesiasticae, Dioeceszana, 876; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; *Das Vaterland* 11. 2. 1893, 20. 11. 1893; *Neue Freie Presse* 12. 7. 1902 (nekrológ); *Pester Lloyd* 20. 6. 1893 és 11./12./13./14. 7. 1902 (nekrológok), 14. 1. 1903; *Welt-Blatt* 3. 12. 1903; *Nagyváradi Napló* 1902. 7. 11. • *Irodalom*: ADRIÁNYI, Fünffzig Jahre; ERDŐ PÉTER, *Schlauch Lőrinc bíboros jogtörténeti és egyházi jogi munkássága*, Teológia 36 (2002) 3–4: 161–168; FECHTEL JÁNOS, *Emlékbeszéd Dr. Schlauch Lőrincz bíboros püspök felett*, Szatmár 1903; FODOR JÓZSEF, *Dr. Schlauch Lőrinc bíboros, váradai püspök*, Nagyvárad tudós püspökei, 11–14; FRANKÓI VILMOS, *Schlauch Lőrincz szatmári püspöknek Török János által gyűjtött könyvtára*, Magyar Könyvszemle 2 (1877) 1: 5–15; HALÁSZ SÁNDOR (szerk.), *Országgyűlési almanach 1887. Főrendiház*, Budapest 1887, 135; HC VIII, 37, 48, 359, 532; ILLYÉS, *Jubileumi sematizmus*, 46–47 et ad indicem; FRANZ KRÄUTER, *Kardinal Dr. Lorenz Schlauch Bischof von Grosswardein 1824–1902. Beitrag zu seinem Leben und seiner Stellung in den kirchenpolitischen Wirren seiner Zeit*, Temeswar 1949; MAROSÁN KONRÉL (szerk.), *A szatmármegyei Széchenyi Társulat em-*

lélekönnye 25 éves működésének évfordulója alkalmából 1882–1907, Szatmár 1907; PÁLKOVÁCS ISTVÁN, *Schlauch Lőrinc*, Temesvár 2002; SCHEFFLER JÁNOS, *Aszatmári egyházmegye statutumai*, Szatmárnémeti 1926; *Schem. Cent.*, 57–61 et ad indicem; *Schem. Csanadien*. 1843, 1846–1848, 1851–1859, 1861, 1863, 1865–1866, 1868, 1870, 1873; *Schem. hist. Varadinen*. 1896, 104–105; *Schem. Sabarien*. 1818–1836; STURM, 1887–1892, 26; STURM, 1892–1897, 23; STURM, 1897–1901, 25; STURM, 1901–1906, 26; SZEMES JÓZSEF, *A Szent László Társulat Története 1861–1941*, Veszprém 1942, 40–54, 55, 58, 62.

- KLIBER, *Bischofslexikon*, 438–445.

TÓTH KRISZTINA

III.4.8. MESZLÉNYI GYULA, MESZLÉNYI (1832–1905)

Szatmár, 1888. április 29. – 1905. március 14.

1832. január 22-én született Velencén (Fejér vm.), nemesi családba. Apja Meszlényi Károly, Fejér vármegye alispánja; anyja Pfisterer Teréz. Nagyapja, Pfisterer András († 1824) budai főorvos volt. Unokatestvére, Meszlényi Terézia Kossuth Lajos felesége volt. M. az elemi iskolát és a középiskola alsóbb osztályait Pécsen, a felsőbb osztályokat a székesfehérvári ciszterci gimnáziumban és Nagyszombatban végezte. 1847-ben felvételt nyert a nagyszombati papnevelő intézetbe, itt végezte a filozófiát, majd Bécsben a *Pazmaneum* növendékeként teológiai tanulmányokat folytatott. Ezekben az években utazást tett Itáliában, Franciaországban és Svájcban, amit újságíróként is kiaknázott. 1853 novemberétől a nagyszombati érseki konviktus tanulmányi felügyelője. 1854. július 27-én Scitovszky hercegprímás Esztergomban pappá szentelte.

Ettől az évtől kezdve gimnáziumi tanár Nagyszombatban. 1857-ben prímási levéltárnok, 1863-ban prímási titkár lett. 1866–1881 között komáromi plébános. 1869-ben megkapta a Szent Mórról nevezett báti (Bátovce SK) apáti címet és javadalmat. 1881-től esztergomi kanonok és az esztergomi szeminárium rektora. Simor hercegprímás néhány évvel később úgy vélte, hogy M. a szemináriumot kiváló szellemi és anyagi szintre emelte, és a klerikusok szívében az egyházi szellemiség mellett „a hazaszeretet szent tüzét”

is táplálta. A király és Tisza Kálmán miniszterelnök állítólag a Simor hercegprímás 50. papi jubileuma alkalmából 1886-ban rendezett ünnepségen figyelt fel Kossuth rokonára, M-re.

Miután Schlauch Lőrinc szatmári püspököt Nagyváradra helyezték át, a hercegprímás és a kormány M-t ajánlotta a megüresedett szatmári püspöki székbe, komáromi lelkipásztori és szemináriumi szolgálatai alapján. Trefort Ágoston vallás- és közoktatásügyi miniszter szerint M. kiemelkedett „széleskörű olvasottságával, nyelvtudásával és tudományos műveltségével”. Az uralkodó 1887. október 17-én M-t szatmári püspökké nevezte ki. A római megerősítés november 25-én kelt. 1888. április 29-én szentelte fel Császsza szepesi püspök Szatmárnémetiben. Székét még aznap elfoglalta. Beszédében ünnepélyesen kijelentette, hogy továbbra is az egyházmegye különböző felekezeteinek békés együttéléséért kíván dolgozni. 1891 őszén Rómába utazott, ahol sétakocsizás során tévedésből támadásnak lett kitéve.

M. közel 18 éves püspöki működése során hangsúlyt helyezett a korban divatos lelkiségi irányzatokra. Már püspöksége kezdetén Jézus Szívének ajánlotta egyházmegyéjét. Támogatta a Rózsafüzér Társulatokat és a Szent Család, valamint Szent József tiszteletét. Sürgette, hogy minden templomban állítsanak fel úgynevezett kiváltságos oltárt (*altare privilegiatum*) és keresztutat. Támogatásával, illetve jóváhagyásával az egyházmegye számos plébániáján alapítottak legényegyletet, amelyek egyre jelentősebb társadalmi szerepet töltek be. Összesen 24 templomot újjátartott fel vagy építtetett, nemegyszer saját költségén. Gondot fordított az iskolaügyre is: négy új iskolát alapított, és hogy a szatmári katolikus elemi iskolát megmentse az államosítástól, magára vállalta a tanerők fizetését, továbbá az iskola fennmaradásának biztosítására alapítványt hozott létre.

M. írói munkásságáról is ismert. 1894-ben megíratta Irsik Ferencsel korábbi elődje, Hám püspök életrajzát, és kiadatta a püspök szentbeszédeit is. 1896-tól kezdve összegyűjtötte a Hámra vonatkozó forrásokat és 1898-ban elindította boldoggá avatási eljárását Rómában. Kiadatta Klobusiczky püspök szentbeszédeit is és két kötetben a szentek életrajzait. Az ő kezdeményezésére jelent meg Cölestin Wolfgruber bécsi egyháztörténész Carolina Augusta császárnéről szóló életrajzának magyar változata, amelyhez ő írta a bevezetőt. Kezdeményezésére egyházmegyéjében tíz író papból álló irodalmi kör alakult a katolikus szellemiségű irodalmi tevékenység ösztönzésére. *Pázmány-sajtó* néven 1891-ben nyomdát és kiadót alapított, amely könyve-

ket, továbbá katolikus szellemiségű folyóiratokat jelentetett meg, például a politikai és társadalmi témákkal foglalkozó *Heti Szemle*, valamint a *Családi Kör*, a *Magyar Földművelő* és a *Téli Esték* című lapokat. A vállalkozást a klérus által jegyzett részvényekből finanszírozta. Az elődje, Schlauch püspök által egyesített püspöki és káptalani könyvtár elhelyezésére 1891/1892-ben új épületet létesített.

M. messzemenően távol tartotta magát a politikai élettől; közéleti funkciót nem töltött be. Szociális elkötelezettségét tanúsítja tekintélyes adománya az 1888. évi árvízkárosultak javára, valamint az általa Európa-szerte megszervezett gyűjtés. Jelentős összeget fordított a rászorulóknak megsegítésére és a szegény sorsú gyermekek taníttatására. 1898-ban, a király uralkodásának jubileuma alkalmából pásztorlevelet adott ki, és december 2-ra *Te Deumot* rendelt el. Az egyházmegye centenáriuma (1904) restauráltatta és újberendezéssel – többek között egy carrarai márványból készült főoltárral – látta el a székesegyházat. Ezenfelül ebből az alkalomból alapítványokat tett az iskolák támogatására. X. Pius pápa 1904-et az egyházmegye jubileumi évének nyilvánította, és rendkívüli búcsút hirdetett ki. M. ugyanabban az évben építtette a város számára a víztornyot (a tűzoltóság részére). Aranymiséjét 1904. szeptember 17-én mutatta be Máriapócsan. Decemberben a túlsúlyos és humoros főpásztor megbetegedett és megvakult, ezt követően az egyházmegyét betegágyából kormányozta. Súlyos cukorbetegséget állapítottak meg nála, végül szilárd ételt már nem tudott magához venni. A különféle egyházi és állami kitüntetéseket elnyert M. 1905. március 14-én, 73 évesen, Szatmárnémetiben halt meg. Előkelő rokonsága – többek között Kossuth Ferenc – jelenlétében, március 3-án temették el a városi temető egy általa építtetett sírboltjában. Temetéséig az ország területéről közel 3000 részvétnyilvánító távirat érkezett. M. végrendeletében az egyházmegyét jelölte meg általános örökösének, és több mint egymillió koronát szánt jótékony célra. Az általa létrehozott egyházművészeti gyűjtemény az egyházmegye tulajdonába került, és a ma róla elnevezett múzeum alapját képezi. A hagyaték kérdése kezdetben tisztázatlan volt. M. hivatali utódja, Boromisza a bécsi nunciusnak írt levelében arra panaszkodott, hogy egy M. által Rómára tett hagyatékot az egyik „hálátlan és telhetetlen unokaöcs” veszélyezteti.

2011-ben dokumentumfilm készült életéről „*Meszlényi Gyula – Az alkotó püspök*” címmel.

• *Művei*: *La Salette. A B. Szűz Mária, mint fájdalmas anya megjelenése Franciaországban, a la salettei helységben*, Komárom 1877; *IX. Pius pápa baládalakor [...]*, Komárom 1878; *Sermo pastoralis [...] ad clerum dioecesanum habuit episcopus Satbmarini*, 1888; *Pásztorlevél, melyet Meszlényi Gyula Issten irgalmából és az apostoli Király kegyelméből szatbmári püspök püspöki széke elfoglalásakor híveibez intézett*, Szatmár 1888; *Megnyitó beszéd*, Szatmár 1891. • *Források*: SzPKL *Historia Domus*; SzPKL *Körlevelek*; Személyi hagyatéki; ÖStA HHStA Kabinettsarchiv, Kabinettskanzlei, Vorträge; AAV Archivio della Nunziatura Apostolica in Vienna, bustae & fasciculi: Obolo; *Linzer Tagespost* 7. 10. 1891; *Das Vaterland* 1. 4. 1893; *Wiener Zeitung* 29. 11. 1898; *Pester Lloyd* 15./16./22. 3. 1905; *Das Vaterland* 15. 3. 1905; *Agramer Zeitung* 16. 3. 1905; WOLKENBERG ALAJOS, Gyászbeszéd Meszlényi Gyula emlékére, Szatmárnémeti 1905; *Schem. Szatbmarien*. 1889, 1893, 1901, 1907. • *Irodalom*: BODNÁR GÁSPÁR, Jubiláló Egyházmegyénk Aranymiséis Püspöke 1854. szept. 17.–1904. szept. 17., Szatmár 1904; BURA LÁSZLÓ (szerk.), *Meszlényi Gyula 1887–1905*, Szatmárnémeti 2008; HC VII–IX; FAZEKAS–BEKE, *A bécsi Pázmáneum*; FAZEKAS, *A bécsi Pázmáneum... hallgatói*; KOLLÁNYI, *Esztergomi kanonokok*, 510–511; *Országgyűlési Almanach 1896–1901*, Budapest 1897, 20–21; *Schem. Cent.*, 62–71; SZÖGI, *A nagyszombati... 1802–1850*; ZELLIGER, 330–331.

• KLIBER, *Bischofslexikon*, 560–562.

† BURA LÁSZLÓ–TENGELY ADRIENN

III.4.9. BOROMISZA TIBOR (1840–1928)

Szatmár, 1906. október 7. – 1928. július 9.

1840. július 18-án született Kalocsán. Apja gazdatiszt volt. Az elemi iskolát Hajóson, a középiskolát a bajai ciszterci gimnáziumban végezte. Eredetileg orvosi pályára készült, később azonban, apja tanácsára, 1857 őszén felvételét kérte a kalocsai papnevelő intézetbe. Teológiai tanulmányait 1859–1862 között a *Collegium Germanicum et Hungaricum* növendékeként a római *Pontificia Università Gregoriana*n végezte. Az intézmény vezetőjével, a később bíborosi rangra emelkedő Andreas Steinhuberrel később is kapcsolatban maradt. Filozófiai tanulmányainak befejezése és a filozófiai doktorátus megszerzése után megkezdte teológiai tanulmányait, betegsége miatt azonban haza kellett mennie. Tanulmányait Kalocsán fejezte be 1863-ban. Ott szentelték pappá 1863. július 26-án.

1863–1869 között káplánként működött Kúlán (Opština Kula SRB), Apatinban (Apatin SRB), Jánoshalmán és Kalocsán. 1869-ben néhány hó-

napig a kalocsai tanítóképző tanára, majd 1870-től 1893-ig Jánoshalma plébánosa. 1890-ben elnyerte a hévizi (nagyváradai egyházmegye) apáti címet. 1890–1893 között az almási (Bácsalmás) kerület esperese. Magasabb egyházi pályafutása 1893-ban kezdődött, ekkor kalocsai mesterkanonok és 1902-ig szemináriumi rektor, valamint a Kérdemesült és Nyugalmazott Papok Intézetének igazgatója lett. 1899–1906 között az Érseki Líceum igazgatóhelyettese. 1896–1897-ben tiszai, 1899–1902 között bácsi főesperes. 1903-ban bácsi kisprépost, 1904-ben őrkanonok 1905. novemberétől a kalocsai érseki szék üresedése alatt káptalani helynök. Városhy kalocsai érsek hivatalba lépése után, 1906-ban általános helynöknek nevezte ki. A katolikus közéletben is szerepet vállalt: 1893-ban gróf Esterházy Miklóssal együtt ő elnökölt Szabadkán az egyik első regionális katolikus nagygyűlésen, 1904-ben pedig részt vett a Regensburgban megrendezett német katolikus nagygyűlésen.

1905. október 17-én Mayer Béla tanfelügyelő és címzetes püspök nyerte el a szatmári püspöki kinevezést, amelyet a Szentszék december 11-én prekonizált. Mayer azonban betegsége miatt még felszentelése és beiktatása előtt, 1906. március 12-én lemondott hivataláról. Ezt követően Apponyi Albert vallás- és közoktatásügyi miniszter Csernoch Jánosnak ajánlotta fel a püspökséget, de ő sem fogadta el. A miniszter megkérdezésére ekkor Városhy kalocsai érsek általános helynökét, a 66 éves B-t ajánlotta a püspökségre, akit eredetileg mint segédpüspököt tinnini címzetes püspöknek terjesztett fel. Apponyi a királynak tett előterjesztésében hangsúlyozta, hogy B. „tekintettel van a más vallásúakra”, „forró hazaszeretetét” pedig 24 éves plébánosi és főesperesi működése alatt bizonyította az „idegen nyelvű hívek körében”. A király 1906. június 20-án nevezte ki; a Szentszék augusztus 3-án erősítette meg a döntést. B-t szeptember 30-án szentelte püspökké Samassa érsek Egerben; székét október 7-én foglalta el Szatmárnémetiben. Már 1908-ban súlyos tüdőgyulladásra volt. Később, a háború előtti években rendszeresen kúrálta magát Karlsbadban.

Több mint 20 éves püspöksége az úgynevezett katolikus reneszánsz időszakára esik. A lelki élet terén számos kezdeményezés és az egyházmegye infrastruktúrájának fejlesztése jellemzi, ezért halála után az egyházmegye „harmadik alapítójaként” méltatták. 1908-ban körlevélben foglalkozott a Szeplőtelen Fogantatás ünnepének szélesebb körű terjesztésével. 1911-ben legényegyletek és oltáregyletek szervezését kezdeményezte. Támogatta a jezsuitákat és jelenlétüket Szatmárnémetiben. Számukra neogótikus stílus-

ban átépíttette, két toronnyal és elektromossággal látta el a Kálváriatemplomot, amelyet 1909-ben szenteltek fel Jézus Szíve tiszteletére. 1914-ben a rendháznak a Kálvária felé eső részében B. létrehozta az első magyar lelkigyakorlatos házat „Manréza” néven. B. 1913-ban sikerre vitte Hám püspök kezdeményezését és letelepítette Szatmárnémetiben a ferenceseket. A rend provinciálisa 1915-ben konfráterre (tisztületbeli taggá) nevezte ki. B. püspöksége során hat új plébániát alapított és négy új templomot építtetett. Különféle módon támogatta az iskolaügyet. 1909-ben szegény vidéki tanulók megsegítésére tápintézetet állított fel és megalapította a Pázmány-konviktust, 1913-ban pedig felépíttette a püspöki konviktus új épületét. 1912-ben a Királyi Katolikus Főgimnázium, 1914-ben a katolikus tanítóképző számára új épületet vásárolt, illetve létesített. 1914-ben 100 000 koronával támogatta a munkácsi leányiskolát, 1918-ban jelentős szerepe volt a szatmárnémeti Szent Erzsébet Leánygimnázium megalapításában. Alapítványokkal támogatta az egyházmegye papnövendékeinek mindenkori képzését a budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemen és a római *Collegium Germanicum et Hungaricum*-ban. Aranymiséjét 1913-ban Rómában ünnepelte, ebből az alkalomból mintegy 700 000 korona összegű alapítványt tett közhasznú célokra. 1923. július 31-én ünnepelte gyémántmiséjét. A budapesti egyetem ebben az évben tisztületbeli teológiai doktorrá avatta.

Bár B. szorosabb értelemben véve távol tartotta magát a politikai élettől és nem vállalt közhivatalt, a közéletben és a sajtóban jelen volt. 1907-ben ő vezette Károlyi István politikus temetési szertartását. 1909-ben bérmaapja lett a Rómában katolizáló Ernst Fürth bécsi zsidó orvosnak; az újonnan megkereszteltet ő vezette magánkihallgatásra a pápához. A Szentszékhez való erős kötődése megmutatkozott a püspökség nagyösszegű péterfillér-gyűjtéseiben is, amelyet nagyrészt az ordinárius viselt még a világháború éveiben is: 1909-ben például kb. 4000 koronából 1000, 1913-ban 4300-ból 3000, 1914-ben 2300-ból 1000, 1915-ben 4100-ból 3000, 1916-ban 7500-ból 5000 koronával. 1910. évi *ad limina* látogatásakor további 10 000 koronával támogatta a Szentszék. B. különféle állami és egyházi kitüntetésekert nyert el, 1918 őszén titkos tanácsossá nevezték ki.

Az I. világháború alatt a szatmári püspökség területét korán és súlyosan érintették az orosz csapatok támadásai. A szociáldemokrata sajtótermékek 1914 őszén szóvá tették, hogy B. és néhány kanonok ezzel összefüggésben Budapestre menekült. B. 1915-ben Jézus Szívének szentelte az egyházmegye-

gyét. Püspökké szentelésének tizedik évfordulóján, 1916-ban is Budapesten tartózkodott, ebből az alkalomból 350 000 koronát adományozott háborús jótékonyági célokra. A sajtó híradásai szerint egyházkormányzása idején a közhasznú kiadások ezzel elérték a másfélmillió koronát. A trianoni békeszerződés következtében a püspökség területe magyarországi, romániai és csehszlovákiai részekre szakadt (lásd egyházmegye-történeti bevezetés), ami ennek megfelelően kényes politikai helyzetbe hozta B-t. Székhelye a Román Királyság területén feküdt. B. egyházkormányzása maradék szakszában feszült viszonyban volt a román kormánnyal, amely őt és a római katolikus papságot agresszív magyarosítással vádolta. Hasonlóképpen vélekedtek az újonnan alapított Csehszlovák Köztársaság vezetői, akik „magyarbarát” és „csehellenes” magatartással vádolták, és a területek egyházi leválasztására törekedtek. Ennek megelőzésére B. 1923-ban püspöksége mindkét „külföldi” részére helynököt nevezett ki. A csehszlovák részt Tahy Ábrahámra bízta, e területet később egy Ungváron működő apostoli adminisztrátor alá rendelték. A Magyarország területén maradt kisszámú plébánia élére Székely Gyulát nevezte ki, akit a Szentszék 1929-ben apostoli adminisztrátorrá nevezett ki, székhelye Mérk lett. B. lehetősége szerint élete végéig e területeken is maga intézte a püspökség igazgatásának minden lényeges ügyét. A továbbra is működő egyházi iskolákban vitatott kérdés volt az oktatás nyelve, ezért az 1923/24-es tanévre nézve elrendelte, hogy a katolikus tanfelügyelet teljesítse egyes szülőknek a német tanítási nyelvre irányuló kérését.

Hosszú szenvedés után, 1928. július 9-én, 88 éves korában halt meg püspöki székhelyén. A város katolikus temetőjében temették el.

• *Források:* SzPKL Historia Domus, Körlevelek, Személyi hagyaték; BH 1906. 7. 4. (9), 1928. 7. 11. (7); *Egyházi Közlöny* 1916. 10. 13.; *Nemzeti Újság* 1928. 7. 11. (2); *Ruszinzkói Magyar Hírlap* 1923. 8. 2. (6); KÁROLY PAKOCS, *Egy püspök, kinek rejtett életében volt a nagysága*, Vasárnap 1928. 7. 22.; *Linzer Volksblatt* 7. 9. 1893; *Salzburger Chronik* 26. 8. 1904, 17. 10. 1907; *Neues Wiener Journal* 2. 8. 1907; *Deutsches Volksblatt* 11. 3. 1914; *Wiener Zeitung* 15. 7. 1913; *Arbeiterwille* 16. 10. 1914; *Reichspost* 30. 11. 1909, 10. 10. 1916; *A Kalocsa-Bácsi Főegyházmegye történeti sematizmusa 1777–1923*, Kalocsa 2002; *Schem. Szathmarien. 1907, 1909, 1913, 1916, 1926, 1931*. • *Irodalom:* ADRIÁNYI, *Fülfzig Jahre*; RAINER BENDEL–ROBERT PECH–NORBERT SPANNENBERGER (Hg.), *Kirche und Gruppenbildungsprozesse deutscher Minderheiten in Ostmittel- und Südosteuropa 1918–1933*, Berlin 2015; BOROVSKY, *Bács-Bodrog vármegye II*, 494; CSIRÁK CSABA, *Áldozatok püspöke. Dr. Boromisza Tibor* (Otthonom Szatmár megye 51), Szatmárnémeti 2018; HC VII–IX; KLÁRA CSI-

SZÁR, *Dialog zwischen Vergangenheit und Gegenwart. Die kirchengeschichtliche Rezeption des Jesuiten-Erbes in der Diözese Sathmar (Rumänien) im 19. und 20. Jahrhundert*, Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Theologia Latina 54 (2009) 2: 99–123; GULYÁS, III, 946; ILLYÉS, *Jubileumi szematizmus*, 50–52; SALACZ GÁBOR, *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*, München 1975.

- KLIEBER, *Bischofslexikon*, 562–564.

† BURA LÁSZLÓ–TENGELY ADRIENN

RÖVIDÍTÉSEK

AAV	Archivio Apostolico Vaticano
EFL	Egri Főegyházmegyei Levéltár (Eger)
KFL	Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár (Kalocsa)
NRKEL	Nagyváradai Római Katolikus Egyházmegye Levéltára (Nagyvárad/ Oradea)
ÖStA HHStA	Haus-, Hof- und Staatsarchiv des Österreichischen Staatsarchivs (Bécs/ Wien)
PL	Prímási Levéltár (Esztergom)
RNL	Bihar Serviciul Județean Bihor al Arhivelor Naționale ale României (Román Nemzeti Levéltár Bihar Megyei Hivatala) (Nagyvárad/ Oradea)
SzPKL	Szatmári Püspöki és Káptalani Levéltár (Szatmárnémeti/ Satu Mare)

KLIEBER, *Bischofslexikon*

Die Bischöfe der Donaumonarchie 1804 bis 1918. Ein amtsbiographisches Lexikon. Band I: Die röm.-kath. Kirchenprovinzen Gran, Kalocsa, Erlau im Königreich Ungarn, In memoriam Erwin Gatz, hg. von RUPERT KLIEBER, unter Mitarbeit von PÉTER TUSOR (Berlin, Duncker & Humblot, 2020) ISBN 978 3 428 15648 1

További rövidítések: <https://institutumfraknoi.hu/repository/abbreviations>

K é p a r c h í v u m

1. Schlauch Lőrinc szatmári püspök (1873–1887)
(SzPKL)

2. Meszlényi Gyula szatmári püspök (1888–1905)
(SzPKL)

3. *Boromisza Tibor szatmári püspök (1906–1928)*
(SzPKL)

<https://institutumfraknoi.hu/kiadvanyok/cst>